

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

**ההתנתקות מחבל עזה
מנקודת מבטם של המתיישבים**

מרים בליג

ירושלים, יולי 2005

THE FLOERSHEIMER INSTITUTE FOR POLICY STUDIES

Settlers' Perspectives on the Disengagement from Gaza

Miriam Billig

עורכת אחראית: שונמית קרין
עריכת לשון: ליאורה הרציג
הכנה לדפוס: רות סובל
הדפסה: דפוס אחוה בע"מ

פרסום מס' 3/44
ISSN 0792-6251

© 2005 מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ
רח' דיסקין 9 א', ירושלים 96440 טל: 02-5666243 פקס: 02-5666252
office@fips.org.il
www.fips.org.il

על המחברת

ד"ר מרים ביליג היא מרצה במכללה האקדמית של יהודה ושומרון, באריאל.

על המחקר

מאמר זה עוסק במגוון התגובות של המתיישבים בחבל עזה לתכנית ההתנתקות הן ברמה האישית והן ברמת ההנהגה היישובית. המאמר מבוסס על שורה ארוכה של ראיונות עם מתיישבים ועם ממלאי תפקידים ביישובים של חבל עזה. הראיונות העלו את עמדותיהם ורגשותיהם של המתיישבים בנושאים הקשורים לתפיסת עולמם הדתית-אמונית, לאידאולוגיה של היאחזות בקרקע, לחשש לעתיד מההיבט הכלכלי, לחשיבות של הקשרים החברתיים-הקהילתיים ולמצוקות הפסיכולוגיות הקשורות בהתנתקות.

על המכון

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחשיבותו של מחקר המכוון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר יזם את ייסודו של מכון שיתרכז בסוגיות מדיניות ארוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור תהליכים יסודיים שיעסיקו את קובעי המדיניות בעתיד, לנתח את המגמות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של תהליכים אלה ולהציע לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יחסי דת, חברה ומדינה בישראל; יהודים וערבים בישראל; ישראל ושכנותיה הערביות; חברה, מרחב וממשל בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר **סטיבן ה' פלורסהיימר** (י"ר), עו"ד **י' עמיהוד בן-פורת** (סגן י"ר), **מר דוד ברודט**, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, ומר **הירש גודמן**, עמית-מחקר בכיר במרכז יפה ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב. ראש המכון הוא פרופ' **עמירם גונן** מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים. משנה לראש המכון הוא פרופ' **שלמה חסון** מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

פרסומים נוספים בנושא ישראל ושכנותיה הערביות

- סוגיות בתכנון ובפיתוח יישובים בישות הפלסטינית המתהווה, ראסם חמאיסי, 1994
- ערים פלסטיניות חדשות בצד קיימות, ראסם חמאיסי, 1996
- גדר ההפרדה והשכונות הערביות בירושלים: שילוב או הפרדה – רק לא דחיית ההכרעה, יעקב גארב, 2004
- התנתקות מתואמת: ההזדמנויות והחסמים, יוחנן צורף, 2005
- התנתקות – ומה אחר כך? שלמה חסון, 2005
- עקירה ממקום ושיח מתנחלים: לקראת פינוי גוש קטיף, יצחק שנל ושאול משעל, 2005
- פשרה עם הפלסטינים: השפעתם של גורמים פסיכולוגיים, יפעת מעוז, 2005

תוכן העניינים

7	מבוא
10	1 מאפייני היישובים השונים ועמדותיהם כלפי ההתנתקות
27	2 המשותף ליישובים והמבדיל ביניהם בסוגיות הנוגעות להתנתקות
27	המשותף
28	המבדיל
30	3 עמדות ורגשות של המתיישבים
30	תפיסת עולם דתית-אמונית
32	אידאולוגיה של היאחזות בקרקע
34	חששות לעתיד מההיבט הכלכלי
37	קשרים חברתיים-קהילתיים
40	מצוקות פסיכולוגיות
46	סיכום
50	מקורות

מבוא

הודעת ראש הממשלה אריאל שרון ב"כנס הרצליה" 2004 על כוונתו לבצע את תכנית ההתנתקות נפלה כרעם ביום בהיר על מתיישבי חבל עזה וצפון השומרון. תגובותיהם הראשונות של המתיישבים היו שהם לא מעלים בדעתם שהפינוי אכן יתרחש. במשך הזמן באו לידי ביטוי התייחסויות שונות של המתיישבים להתנתקות, הקשורות לתפיסת עולמם הדתית-אמונית והאידיאולוגית, לחששותיהם הכלכליים, לצורכיהם החברתיים-קהילתיים ולמצוקותיהם הפסיכולוגיות. ביישובים השונים התגבשו עמדות שונות לגבי ההתנתקות שנבעו מההבדלים במאפייניהם. היחס והעמדות של תושבי חבל עזה הושפעו גם מהדרך שבה טיפלה הממשלה בהוצאתם אל הפועל של מהלכי ההתנתקות ובהשלכותיו של "חוק פינוי-פיצוי" על עתידם. מטרתו של מאמר זה היא לתאר את מגוון התגובות של המתיישבים לתכנית ההתנתקות הן ברמה האישית והן ברמה של כל יישוב ויישוב וכן להמליץ על פתרונות אפשריים ליישום תכנית ההתנתקות שיצמצמו את הפגיעה בתושבים ובד-בבד יתנו מענה לצורכיהם האנושיים-הכלכליים, החברתיים והפסיכולוגיים.

עקירת יישובים ופינוי תושבים מביתם בניגוד לרצונם היא חוויה טראומטית למפונים, תהיה סיבת העקירה אשר תהיה (Hansen & Smith, 1982; Mead, 1951; Shechtman, 1963) בישראל, סוגיה זו היא קשה במיוחד על רקע המסורת של קדושת ההתיישבות וחשיבותה בעיצוב המדינה (קליאוט, 1984). ככל שהמרקם החברתי והפסיכולוגי של הקהילה הדוק יותר, הרגשת האבדן בעקבות העקירה היא חריפה יותר, וככל שלמעריך הגאוגרפי והאקולוגי חשיבות קיומית ותרבותית רבה יותר, תהיה העקירה קשה יותר. לעתים קרובות מפנים אנשים מביתם לפני שהוכנה עבורם תשתית כלכלית חלופית, מה גם שדווקא בתקופה כזאת, המנהיגות לוקה לא פעם בחוסר אונים זמני עד להתגבשותה מחדש עם תום מהלכי העקירה. קליטה ושילוב מחדש הם קשים מאוד בתנאים כאלה. במקרים רבים, התמודדותם של המפונים עם החלטת העקירה היא על ידי הכחשת המציאות (קליאוט ואלבק, 1996). דוגמה לכך הייתה בעת פינוי ימית; אצל חלק מהמתיישבים נמשך שלב ההכחשה עד יום הפינוי ממש (ויסמן, 1990).

הצלחת שילובם של עקורים בחברה הקולטת תלויה במידת הדמיון החברתי והערכי בין החברה הקולטת לעקורים, וכן במידת "הכנסת האורחים" של החברה הקולטת (קליאוט, 1996). מחקרים על עקורים מלמדים ששיתופם בתהליך קבלת ההחלטות הקשורות ביישובם מחדש הוא חיוני ביותר ועשוי להפחית בהרבה את המתחים הכרוכים במעבר. להתחשבות בשאיפותיהם וברצונותיהם של העקורים, ליישובם מחדש בקרב קרובים וידידים ולהכנת תשתית כלכלית נאותה – לכל אלה השפעה מכרעת על הצלחת קליטתם במקום מושבם החדש. עוד נמצא שעקורים ממוצא כפרי-חקלאי נקלטים בסביבתם החדשה ביתר קלות אם הם עוברים אליה כקהילה שלמה השומרת על המבנה החברתי הקודם. גם מסתבר שסביבה גאוגרפית וכלכלית הדומה לסביבה הקודמת, מקילה על תהליך ההתיישבות מחדש (קליאוט ואלבק, 1996; רובינשטיין, 1990; Hansen & Smith, 1963; Mead, 1951; Shechtman, 1982; כץ, 1988).

זיקתם של תושבי חבל עזה למקום מגוריהם היא חזקה מאוד, ושורשיה בתודעה של שליחות לאומית, באידאולוגיה דתית ובקשר חזק לקהילה. נמצא שהקשר למקום הפחית את הרגשת הסיכון, הקל על התמודדותם של התושבים עם המצב הביטחוני הקשה כתוצאה מהאינתיפאדה והוא אף מסביר את נטייתם להישאר במקום. מתיישבים רבים מתגוררים באזור 20 שנה ויותר, ולחלקם רצף התיישבות של שלושה-ארבעה דורות (Billig, 2005). כדי להקל על המתיישבים יש לדאוג לתמיכה נפשית מקצועית ולפיצוי שלא יתמקד בכסף אלא בהצעת דיור חלופי, להימנע מהתמקחות משפילה ולהפגין תמיכה ממשלתית ואהדה ציבורית לכאבם של המתיישבים (שלג, 2003).

מאמר זה מתאר את הקשיים הרבים והשוניים של המתיישבים בהתמודדותם עם ההתנתקות הצפויה. המאמר סוקר את מאפייני היישובים – על המשותף והמבדיל ביניהם – ואת ההשלכות של מאפיינים אלו על עמדותיהם לגבי ההתנתקות. התיאורים מבוססים על דבריהם של מתיישבי חבל עזה בראיונות עומק שנערכו החל מדצמבר 2004 ועד יוני 2005.¹ בסך הכול נערכו למעלה מ-60 ראיונות עומק בשיטת "כדור השלג"² כדי לפרוש מגוון רחב ככל האפשר של דעות והשקפות בקרב תושבי היישובים השונים. רוב הראיונות התקיימו בבתי המתיישבים. מיעוטם נערכו במהלך ההפגנות של תושבי חבל עזה בירושלים, מול בניין ראש הממשלה. כמו כן רואיינו כל 16 יושבי ראש המזכירות או מזכירי היישובים בחבל עזה,³ ו-5 ראיונות עומק התקיימו עם מנהיגי המתיישבים:

² הראיונות בוצעו לפני החלטת בג"צ בתחילת חודש יוני 2005, שהגדילה את זכויות הפיצוי ובכך היטיבה במידת-מה את מצבם הכלכלי של המפונים.

³ כל מרואייני הפנה למרואיין נוסף, בעל זווית ראייה שונה לגמרי או במידת-מה.

⁴ במחקר זה לא נכללו המאחזים והיישובים החדשים שהוקמו באזור לאחר פרוץ האינתיפאדה.

פוליטיקאים, חברי המועצה האזורית ובעלי תפקידים בה. הראיונות הוקלטו או נרשמו כלשונם, ומתוכם צוטטו משפטים מאפיינים. ניתוח הממצאים התבצע בשיטה איכותנית, והוא משקף את גישותיהם הסובייקטיביות של מתיישבי חבל עזה. אין הכוונה להגיע להכללות על המתיישבים כולם או על כל יישוב ויישוב בנפרד; המטרה היא לנסות ולאיר בפני הקוראים ובפני מקבלי ההחלטות שאינם מצויים בגוניה המיוחדים של אוכלוסיית חבל עזה, את עולמה התרבותי והחברתי.

1 מאפייני היישובים השונים ועמדותיהם כלפי ההתנתקות

יישובי חבל עזה מתחלקים לכמה סוגים: מושבים דתיים, יישובים קהילתיים בעלי גוון חרדי-לאומי (חרד"לי) ותורני, יישובים קהילתיים מעורבים (דתיים וחילוניים) ויישובים חילוניים. רוב היישובים נמצאים בגוש קטיף, בדרום חבל עזה.

מתוך הראיונות מצטיירים המאפיינים השונים של היישובים בחבל עזה וניתן ללמוד על עמדות כל יישוב ויישוב לגבי תהליך ההתנתקות. היישובים מובאים לפי סדר האלף בית. הממצאים מבוססים על ראיונות העומק עם יושבי הראש של מזכירויות היישובים או מזכירי היישובים, והם אומתו עם נתונים מתוך האתר www.katif.net.

בפרק 2 נערך דיון על המשותף ליישובים והמבדיל ביניהם בסוגיות הנוגעות להתנתקות.

אלי סיני

יישוב קהילתי מעורב, המונה כ-90 משפחות. רוב התושבים חילוניים, אך יש גם מסורתיים ומעט דתיים. היישוב הוקם לאחר פינוי סיני בשנת 1983, ומתגוררות בו 4 ממשפחות המפונים ועוד 6 משפחות של ילדי מפונים, שהיו נערים בזמן הפינוי. רבים הגיעו מיישובי הדרום, ומיעוטם ממקומות אחרים בארץ. החתך החברתי-כלכלי איכותי מאוד: בעלי מקצועות חופשיים, בעלי עסקים ומורות, וביניהם יש שעובדים במועצה או עם המועצה. "תנאי הקבלה היו מאוד נוקשים – ועדת קליטה, גרפולוג, בדיקה מסכמת וכסף אסטרונומי. זה יישוב שבכדי להתקבל אליו נדרשו שישים אלף שקל דמי חבר, כך שזה סידר את חתך האוכלוסייה באופן די ברור". הקהילה נבנתה במשך 22 שנה ויש בה משפחות מבוגרות וצעירות. היישוב מעורב מבחינה פוליטית, חתך המצביעים דומה לזה של כל המדינה – ממרצ ועד לאיחוד הלאומי. "אנשים לא הגיעו לכאן בגלל אידאולוגיה. למרות שיש בינינו בעלי אידאולוגיה ציונית ימנית, הרוב המכריע לא בא מתוך ראייה שזה שטחים כבושים. אנשים האמינו שזה שטח מפורז ושלא יפנו אותו". אלי סיני הוא

יישוב קהילתי המבוסס על קהילה מאוד חמה ומחבקת. לפני שלוש וחצי שנים חווה היישוב פיגוע: מחבלים חדרו ליישוב ורצחו נערה ואת החבר שלה. האירוע איחד מאוד את הקהילה, גם מבחינת הזיכרון הקולקטיבי. ביישוב יש הרבה דאגה ועזרה הדדית, וזה הבסיס החברתי שלו. "היום טיילתי בחוץ ופגשתי את אחד הצעירים יושב על המדרכה אבל וחפוי ראש. אמר לי: 'אני לא יודע מה יהיה אתי, לאן נלך?' אמרתי לו: 'נישאר ביחד! לא יתנו לנו משהו חלופי, נלך למאהל פליטים ביחד'. הוא אז קם והתחיל לחייך".

התושבים ניסחו מעין אמנה חברתית: "כיוון שעומדים בפני שעה קשה מאוד, כי רוצים לגרש אותנו, הבנו שרק האחדות תיתן לנו כוח. אחד בשביל כולם וכולם בשביל אחד. ניאבק בכל יכולתנו להישאר, ובמידה ונפונה, ניאבק להתיישב במקום חלופי באותם תנאים של היישוב, שזה אומר שמירה על המסגרת הקהילתית". תמימות הדעים בנושא זה עוזרת מאוד לתושבים ושומרת על השפיות. "כשהיישוב קם, אנשים גרו תקופה ארוכה בקרוונים. רוב האנשים יש להם זיכרונות טובים מהקרוונים. אנשים מוכנים לגור באוהל כדי להישאר ביחד". בהתחלה לא היה ברור לגמרי שאלו סיני כלול בתכנית ההתנתקות, אך ביוני 2004 הוחלט בממשלה שהיישוב יפונה. אז דיברו על כך שדווקא אלי סיני יהיה היישוב הראשון שייתפנה – "כי אינו יישוב אידאולוגי" ולכן קל יותר לפנותו. "זה הדליק את כל הנורות האדומות, והחלטנו לצאת למאבק משלנו". בתחילה היו שרצו לפתוח מיד במשא ומתן; אחרים מאוד התנגדו לכך וביקשו להתרכז במאבק. הראשונים ניסו להתארגן בקבוצה, נפגשו עם עורכי דין, אך מהר מאוד התפרקה הקבוצה כי הבינו שאין כל תועלת בפעילות הזאת. 10 משפחות מאותה קבוצה סיכמו עם המנהלת שהן יעברו לבת הדר, והיום חלקן כבר אינן בטוחות שאכן ילכו לשם. 7 משפחות אחרות מעוניינות להישאר בביתן, אפילו תחת הרשות הפלסטינית.

בדולח

מושב עובדים חקלאי דתי-לאומי של הפועל המזרחי, ובו 44 משפחות: 36 חברות באגודה השיתופית ועוד 8 משפחות משתייכות לקהילה, רובן מדור ההמשך. יישוב הקבע הוקם ב-1986 על ידי גרעין של יוצאי מושבים מחבל לכיש ומהשרון, שביקשו לעסוק בחקלאות. כ-70% מהמשקים הם פעילים, ושטחם 30 עד 80 דונם. מרביתם עוסקים בחקלאות חממות, ירקות לייצוא ועלים בלי חרקים ("ירק קטיף") למגזר הדתי. "החקלאות התפתחה כאן יפה. אנשים גדלו משנה לשנה. יש כאלה שמאוד מצליחים, נעזרים בטכנולוגיה הכי מתקדמת, השקיעו הרבה מאוד כסף בטכנולוגיה ובעבודה". אחרים מחכירים את המשקים ועובדים כנהגים או כשומרים. נשים רבות עובדות בחינוך. הגיל הממוצע הוא 45 בקירוב, והמשפחות המבוגרות הן בגיל 55. הרוב בעלי השכלה תיכונית. רוב

האוכלוסייה הם מעדות המזרח ו-7 משפחות עלו מצרפת. רוב הנשים מתהלכות בלבוש צנוע ובכיסוי ראש. הקהילה מאוד מגובשת, יש הרבה פעילויות המשותפות ליישוב כולו: מסיבות בחגים, טיולים, סופי שבוע. בגלל המצב המתוח יזמו תושבי עצמונה פעולות משותפות עם בדולח. "הם גילו איזו קהילה שכנה נחמדה יש להם. למרות ההבדלים בינינו, אנו נהנים מהחיזוק שהם נוטעים בנו והם נהנים מהחמימות והפשטות שלנו".

"עמדת התושבים [היא] שהולכים ביחד כיישוב. זה עיקרון חשוב ביותר כדי לשמור על הקהילה לאחר ההתנתקות, ולכן הוחלט ללכת על ניצנים". הדעה הרווחת היא שיש לקבל החלטות לגבי העתיד מתוך גישה פרגמטית, ולכן הוחלט ללכת עם הפורום החקלאי.⁴ עלתה גם הדרישה לדבר ישירות עם הדרגים של מקבלי ההחלטות מתוך דאגה למחר. 80% מהתושבים חתמו על המסמך של השרה לבני כדי להבטיח לעצמם מגורים זמניים בניצנים, בתקווה שכך יוכלו לקדם את העתקת החממות. "אנו לא רוצים לגור באוהלים, אנו מבוגרים מדי לכך. אנו לא מפירי חוק, למרות שנבכה ונצעק. אנו חוששים מהטראומה שתהיה לילדים. אנו חוששים מאוד מיום הפינוי. לא רוצים להפסיד את הקשר עם הקניינים בחו"ל. במשך שנים אנו קשורים אתם. אסור לנו להפסיד עונה כי הם יברחו לנו, זה יהיה נזק בלתי הפיך עבורנו" (י"ר מזכירות בדולח).

גדיד

מושב עובדים דתי-לאומי המונה כ-65 משפחות. ל-46 משפחות בעלות על נחלות סמוך לבתיהן ו-28 מהן מתפרנסות מחקלאות ומשקיהן פעילים. חלקם מצליחים מאוד. התמחותם היא בירקות אורגניים ובגידולים ללא תולעים עבור המגזר הדתי. היישוב הוקם ב-1982 על ידי 22 משפחות. רוב המתיישבים הם בוגרי תנועת בני עקיבא, חלקם בני מושבים וקיבוצים ואחרים עירוניים. בשנה האחרונה הצטרפו בני דור ההמשך, המתגוררים בשכירות ביישוב, וחלקם עוזרים להוריהם במשקים. היישוב נחשב למבוסס יחסית ואין לו חובות. נשים רבות מתהלכות במכנסיים וללא כיסוי ראש. קבוצה קטנה של נשים התחרדה בשנים האחרונות ומקפידה יותר מבחינה זו. "הן לא הגיעו כך ליישוב". האוכלוסייה מעורבת מבחינה עדתית, ויש בית כנסת משותף. היישוב די מלוכד, ועדת התרבות דואגת למגוון פעילויות, ופעמיים בשנה יוצא היישוב לנופש משותף. הנוער פעיל בבני עקיבא.

⁴ הפורום החקלאי, בהנהגת צביקה פיקסלר מגן אור, הוא הגוף שמקיים את המגעים בשאלות ובהצעות הנוגעות לחקלאות.

הוותיקים ביישוב הם כבני 50, והחששות מהפינוי בקרב קבוצה זו גדולים במיוחד. חלקם מרגישים מבוגרים מדי להתחיל הכול מחדש, וגם יודעים שיהיה להם קשה להשתלב בשוק החופשי בגלל גילם. תושבי היישוב אינם קיצוניים בדעותיהם, והדבר מתבטא גם בהתייחסותם הֶאֱלִית-יחסית לפינוי. "ביישובים חקלאיים כמו שלנו, ההשפעה של הרבנים היא פחותה לעומת היישובים הקהילתיים. כאן יש לאנשים יותר מה להפסיד. כמוכן שזה לא תופס לגבי אלו שגרים ביישוב ואין להם חלקות". גם העברת החקלאות לפני הארץ תפגע ברווחיות בגלל ההתבססות על עבודה זולה של הפועלים הפלסטינים בחבל עזה. הפתרון של ניצנים מתקבל על דעתם של מרבית התושבים, והם גם חתמו על כך במזכירות. הוחלט לשמור על שלמות הקהילה וללכת יחד. "כדאי ללכת ביחד כי זה מונע הרבה דברים שליליים וגם נותן הרבה דברים חיוביים, כמו היכולת להסתגל ולהתאקלם במקום החדש. ניתן לחבר בין כמה יישובים חקלאיים, ומי שאינו בחקלאות אין אתו בכלל בעיה" (המזכיר וגזבר גדיד). לרוב תושבי גדיד חשוב שיימצא פתרון, ומהר ככל האפשר. לכן הם נוטים יותר לדאוג ל"ביטוח חיים"⁵ בדרך של הפורום החקלאי, על אף שיש ביניהם הדבקים בעמדת המועצה.

גן אור

מושב עובדים דתי-לאומי של הפועל המזרחי, המונה 74 משפחות, בהן 50 משקים החברים באגודה השיתופית. למחצית המשפחות משקים פעילים, שעיקר עיסוקם בחקלאות חממות, בגידול עלים ללא חרקים ובירקות אורגניים לייצוא. רוב המשקים בני 15 דונם, ומיעוטם גדול יותר – עד 60 דונם. האחרים מתפרנסים מיזמות פרטית וממקצועות חופשיים. 24 המשפחות שאינן חברות באגודה השיתופית גרות ביישוב במסגרת קהילתית. היישוב הוקם ב-1983 על ידי בוגרי ישיבות הסדר ובני עקיבא. חלק מהתושבים הוותיקים הם בני מושבים, ואחרים הם עירוניים שרצו להקים משק חקלאי. הגיל הממוצע של החברים הוא 45-50. ביישוב בית כנסת אחד שמתפללים בו בנוסח משולב – אשכנזי-ספרדי, ורק בחגים מתקיימים שני מניינים נפרדים. לפני חמש שנים הוקמה ביישוב המדרשה לבנות "טהר". לאחרונה הוחלט לקלוט אברכים צעירים ביישוב כדי לחזק את המגמה הדתית: "בעיקר רצינו לחזק את הנוער ולהראות להם שלהיות דתי מאמין אינו מחייב קרניים". האברכים לומדים, וחלקם גם עובדים. ועדת התרבות מעודדת פעילויות חברתיות כדי להפיג מתחים, בהן נסיעות לנופש והרבה שיחות ועדכונים. קיימת פתיחות רבה לדעות שונות, המתבטאת גם בדיוני האספה הכללית.

⁷ מונח זה נוגע לכלל הנושאים הכלכליים והחברתיים המצריכים טיפול אחרי הפינוי.

כל התושבים רוצים להמשיך ולהתגורר במקום, אך כחקלאים במצוקה, החליטו חברי גן אור שיש לדאוג ל"ביטוח חיים" בצורה מעשית מול גורמים משפטיים, ממשלתיים ואחרים לקראת ההתנתקות צפויה. "יש אנשים שתמורת אמונתם הדתית מוכנים להפסיד כסף. הגישה של הרוב כאן שאינם מוכנים לכך". ההחלטה להצטרף לפרויקט ניצנים התקבלה כמעט פה אחד, ו-90% מהחברים חתמו על כך במזכירות (י"ר מזכירות גן אור).

גני טל

מושב עובדים דתי של כ-90 משפחות. מחצית התושבים הם חקלאים בעלי משקים משגשגים, המגדלים ירקות וירקות אורגניים, צמחי בית וייחורים. המושב נחשב למוביל מבחינת הרווחיות של המשקים. שאר התושבים עובדים כשכירים בחקלאות ובמקצועות חופשיים, ולרבים תואר אקדמי. ראשיתו של היישוב בהיאחזויות בכפר דרום ובקטיף של בוגרי תנועת בני עקיבא, צה"ל וישיבות ההסדר, רובם עירוניים. היישוב הוקם בשנת 1979 בצביון דתי-לאומי. הקבוצה הוותיקה מונה כ-35 משפחות, וכל שנה נקלטו 3-4 משפחות נוספות. בשנתיים האחרונות נקלטו כ-20 זוגות מבני דור ההמשך ועוד כ-5 זוגות שהגיעו מבחוץ. תהליך של סינון מטעם ועדת הקליטה והדרישה לתשלום מניית חברות הפכו את המושב למוביל מבחינה חברתית-כלכלית ומבחינת רמת ההשכלה. רוב התושבים הוותיקים הם בני 50-65. הילדים לומדים בבית הספר הממלכתי-דתי בנווה דקלים והבוגרים – בישיבות ובאולפנות. הקהילה מגובשת מבחינה חברתית, האנשים מתגוררים יחד למעלה מ-26 שנים, חוו יחד שמחות ושכול, ועוזרים זה לזה כמו משפחה אחת גדולה. "השיטה הייתה שחבר מביא חבר, כך שישנם חברי ילדות, חברים מהצבא וחברים מהעבודה שהאחד בא בעקבות האחר". מתקיימות פעילויות חברתיות-תרבותיות מגוונות, ולאחרונה תוגברו המפגשים ברמה השכונתית והיישובית כדי לסייע בהתמודדות עם הנושאים האקטואליים. "הצרות מהוות גורם מאחד. בשנים האחרונות הגיבוש הוא ברמה של כל הגוש. היישוב מגובש וגם הגוש הרבה יותר מגובש ומאוחד בדעה שכולם רוצים להישאר לחיות במקום. זה חזק יותר ומעל לכל המחלוקות הקטנות על הדרך".

כל התושבים רוצים להמשיך ולהתגורר במקום ודוגלים במאבק: "אנו לא מרימים ידיים". כ-70% מהם דוגלים בגישת הפורום המשפטי⁹ וכ-30% דוגלים בגישה היותר פרגמטית של הפורום החקלאי, בעיקר בעלי המשקים הגדולים. "ככל שהמשק גדול יותר, יש יותר מה

⁹ גוף התנדבותי של משפטים בראשותו של עו"ד יצחק מירון, שמטרתו לפטור את המתדיינים מטיפול פרטי בזכויותיהם המשפטיות ומדאגה "ליום שאחרי".

להפסיד. לכן הרצון לנהל את המשא ומתן לגבי עתיד המשקים בוער יותר בקרב קבוצה זו. המטרה שלהם היא לנסות ולהציל משהו מהקיים, לדאוג לעתידם בעזרת היזברות ישירה ומקצועית⁷. עם זאת, גם הפורום החקלאי נוטה להמתין עד לפסיקת בג"צ בעניין תיקון חוק פינוי-פיצוי⁷, ורק אחר כך להחליט על דרך הפעולה. רעיון המעבר לניצנים נולד בגני טל ואומץ אחר כך על ידי כל יישובי חבל עזה. "הבעיה שאין עדיין תכניות לגבי ניצנים שניתן בכלל לדון בהן. הכול באוויר, ואי-אפשר לסגור שום דבר, במיוחד בנושא הפרנסה, כי לא הכינו תשתיות לכלום. לא ברור לנו מה המשמעות של ניצנים מבחינתנו. כרגע אין מקום מוכן שאני יודע עליו שאוכל להגיד לתושבי היישוב שלשם יגרשו אותנו. אני רואה שהטרקטורים החלו לעבוד בניצנים, אבל זה כנראה בשביל הבג"צ. מבחינתנו זה עדיין לא אומר כלום" (י"ר מזכירות גני טל).

דוגית

יישוב קהילתי חילוני המונה 20 משפחות. נוסד בשנת 1990 על ידי גרעין שבחר להתיישב על חוף הים. בתי הקבע נבנו בשנת 2000. מקור הפרנסה העיקרי הוא הים: שירותי הצלה, ברכות דגים וחקלאות ימית. אחרים מתפרנסים משירותים מחוץ ליישוב. החתך החברתי-כלכלי הוא בינוני, והתושבים הגיעו מכל רחבי הארץ ומכל העדות. הגיל הממוצע הוא 35, והמבוגר בין המתתיישבים הוא בן יותר מ-50. היישוב מלוכד מבחינה חברתית. הפעילויות כוללות מסיבות ונופש משותפים. ביישוב פועל ועד ממונה המורכב מ-3 חברים מתוך היישוב ו-2 מבחוקן, כולל הי"ר.⁸

על אף שדוגית מייצגת את כל גוני הקשת הפוליטית, נוצרה שם קהילה ייחודית שחבריה מעוניינים לשמר אותה גם לאחר ההתנתקות: "צריך לשמר את הקהילה, כי היא חלק מאיכות החיים שלנו כאן, זה הערך המוסף". היישוב נוטה להצטרף לאמנה החברתית⁹ של כל הגוש לשמירה על מבנה הגוש. התושבים החליטו שאם ההתנתקות תתבצע, הם לא ינקטו שום פעולה בניגוד לחוק: "אם נגזר, נקבל את הגזרה כאזרחים שומרי חוק. כל מה שאנו מבקשים הוא שמה שהיה לנו יתנו לנו. יש לנו בתים יפים, חלקת חוף. את זה אנו מבקשים בתמורה". תושבי דוגית לא פנו למנהלת, אך הם דואגים שיפצו אותם על מלוא השקעותיהם וערך נכסיהם ביישוב (י"ר ועד ממונה ומזכיר דוגית).

¹⁰ הפסיקה ניתנה לאחר כתיבת הדברים.

¹¹ כאשר מספר התושבים ביישוב קטן, מקימים "ועד ממונה" מטעם המועצה.

¹² אמנה חברתית הדומה לזו שהוזכרה ביישוב אלי סיני, שמטרתה ליצור תמימות דעים בין היישובים השונים להישאר יחד.

כפר דרום

יישוב קהילתי חקלאי תורני, המונה 80 משפחות. שוכן במובלעת בתוך שטח פלסטיני. היישוב הוקם לפני קום המדינה, אך נפל במלחמת העצמאות. לאחר מלחמת ששת הימים הוקמה במקום היאחזות נח"ל. היישוב התפרק והוקם מחדש בשנת 1989 על ידי יוצאי ישיבות מרכז הרב ואור עציון, בעיקר מירושלים ומכפר מימון. ביישוב כ-10 משקים חקלאיים פעילים בני כ-20 דונם כל אחד, אזור תעשייה ובו מפעל לירק נקי מחרקים המייצא לחו"ל ולשוק המקומי, ומפעל לירקות מצוננים. ביישוב פועלים "מכון התורה והארץ" לשאלות הלכתיות בחקלאות, בית ספר ממלכתי-דתי, תלמוד תורה, ספרייה תורנית ומכון להתפתחות הילד. התושבים הם ממעמד חברתי-כלכלי בינוני עד בינוני-גבוה, רובם בעלי השכלה רחבה תורנית ו/או כללית. רבים עוסקים בהוראה במסגרות שונות וכן במקצועות חופשיים. גילם הממוצע הוא 30, והמבוגרים הם כבני 40.

היישוב הוא בעל אופי תורני, אך קולט גם בני מגזרים דתיים אחרים, בתנאי שישמרו על כללי התנהגות מסוימים ועל לבוש צנוע. לרוב התושבים אין טלוויזיה בבית. רוב הילדים לומדים בתלמוד תורה במקום, ומיעוטם בעצמונה. "מרגישים את האווירה הקהילתית, את האופי הקהילתי והתורני ביישוב. אווירה ברמת השיעורים, הרבה לימוד עם הילדים, הנושא של החינוך הוא בראש החשיבות. הלימוד אינו מתחיל ומסתיים בבית הספר, אלא ממשיך לאורך כל היום. אחר הצהריים מתארגנים להמשך לימוד בחברותות, הילדים והמבוגרים כאחד". היישוב הוא בעל אופי "משפחתי", גם בגלל היקפו הקטן וגם בגלל הצרות והקשיים שהתושבים מתמודדים אתם במשך שנים. במהלך האינתיפאדה הראשונה והשנייה הפגיעה הייתה קשה: נרצחו 5 מתושבי כפר דרום ועוד אחרים נפצעו, בהם ילדים. "אחרי פיגוע כזה, היישוב רק גדל והתחזק, הקהילה התגבשה עוד יותר. כולם נותנים יד ועוזרים אחד לשני".

"בכפר דרום האנשים בעד המדינה, אך נגד ההתנתקות". ביישוב החליטו לנקוט צעדים מעשיים – ממשיכים לבנות: אנשים בונים קומה שנייה בביתם, זה עתה סיימו להרחיב את בית הכנסת, ממשיכים לפי התכניות ומתעלמים מההתנתקות הצפויה. היישוב ממשיך לקלוט משפחות ומחפש פתרונות דיור עבורן.

"אנשים מרגישים שבנו פה מפעל חיים ולמעלה מזה. אנשים באמת חושבים ומאמינים שנישאר פה, שמדובר בניסיון שהקב"ה מעמיד בפנינו, לא מתוך נאיביות שלא יכול להיות אחרת, אלא עושים פעולות מעשיות כדי שהכול יישאר כמו שהוא. אנשים נגד המהלך של התנתקות באופן מוחלט, מתוך מחשבה שזה מהלך בעייתי לעם ישראל כולו, ברמה הארצית. זו תחילה של תופעה, תקדים למקומות אחרים, ליו"ש ובכלל". התקבלה

החלטה לא לדבר על היום שאחרי ולא להתייחס לשום פעולה שנוגעת ליום שאחרי. אספות החברים מתמקדות בדרכי ניהול המאבק, אף אחד לא מדבר על כסף, על הרכוש, על מה יהיה והיכן נהיה ביום שאחרי. "הגיעו מכתבים מהמנהלת, נתנו לילדים לצייר עליהם ושלחנו את הציורים בחזרה. לא נעשה שום רישום או תיעוד של מה שקיים ביישוב, לא ברמה הציבורית ולא הפרטית. הוחלט שלא להזמין ליישוב את אנשי הפורום המשפטי כדי שלא יחלישו את הרוח השוררת ביישוב. כאן החקלאים מובילים את העשייה נגד ההתנתקות והתחברו ל"קרן מאמין וזורע"¹⁰ וממשיכים את סדר יומם הרגיל" (י"ר מזכירות כפר דרום).

מורג

מושב עובדים חקלאי-דתי, המונה כ-40 בתי אב. ראשיתו במאחז נח"ל שהתאזרח ב-1983, שמשתייך לאיגוד המושבים של הפועל מזרחי. המייסדים היו בעיקר בני מושבים מהדרום, בני עדות המזרח, שהתבססו על גידולים בחממות על שטח של 10 עד 60 דונם למשפחה. ב-1985 הצטרפה קבוצה של עירוניים בעלי מקצועות חופשיים, רובם מעדות המזרח. חלק מהנשים מתהלכות ללא כיסוי ראש ובמכנסיים. היישוב לא הצליח לגדול מעבר לכ-20 משפחות. בתקופת האינתיפאדה סבל היישוב מירי בלתי פוסק, מפצמ"רים ומטענים. כדי לחזק את היישוב הגיעה קבוצת בני ישיבות, רובם ממרכז הרב, אשכנזים עירוניים, והקימה כולל ביישוב, שבו לומדים גם אברכים מיישובים אחרים בגוש. קבוצה זו התקבלה על ידי הוותיקים בחששות כבדים בגלל הפערים הדתיים, העדתיים והתרבותיים. אך עד מהרה נוצרה הרמוניה בין הקבוצות השונות, ובעקבותיה התפתח היישוב ושגשג והוקמו בו בנייני ציבור ובתי קבע. מדיניותם של בני הישיבות הייתה להשתלבות מלאה ביישוב. כולם מתפללים בבית כנסת אחד, כל חזן לפי הנוסח המוכר לו. התפתחה עזרה הדדית בין הנשים, ולמרות שהנוער לומד בבתי ספר שונים, חלקם בעצמונה וחלקם בנווה דקלים, הפעילות בתנועת הנוער היא משותפת: "עשינו במורג מהפך כזה גדול והגענו לאחת הנקודות הכי מדהימות, ופתאום עומדת על הפרק ההתנתקות... יש עצבות גדולה. בתקופת הקרוונים, זה היה פחות דרסטי. היום כולם בנו בתים, 200 מ"ר וגינה של דונם וחצי, ויש שמחת ילדים. הצלחנו להביא אנשים שלא התחברו לארץ ישראל ברמה גבוהה, הצלחנו לחבר אותם לגוש ולמורג ברמות גבוהות, חיברנו אותם לאידאולוגיה בלי שהרגישו".

¹³ קרן להמשך הזריעה והשתילה שייסד ח"כ לשעבר חנן פורת בעזרתם של משקיעים.

תושבי היישוב החליטו "להתיישר" עם הקו של הפורום המשפטי ומועצת חוף עזה, וגם "להישאר ביחד כמו היום גם בעתיד, בכל מקום שיהיה... המקום שיוחלט על ידי הפורום המשפטי יהיה מקובל על כולם". למרות חששותיהן של המשפחות, הוחלט לא לשלוח נציג לפגישה עם ראש הממשלה ועם כל גורם אחר. הציפייה היא שהמועצה תדאג ליום שאחרי, או שהפורום המשפטי ידאג לכך. "החקלאים במורג מאוד לחוצים מבפנים, אך הם לא משדרים את זה כלפי חוץ. אף אחד לא הלך למנהלת, לא עזב, ופחות או יותר כולם מגובשים. זה מצב שבמקום אחר לא היה מתקבל על הדעת. ברוך השם, כנראה שטוב להם". עם זאת, חקלאים חוששים מאבדן הנכסים וההשקעות שלהם. חוק פינוי-פיצוי אינו משקף כלל את השווי האמתי של הנכסים, והחקלאים מצפים שבג"צ ייתן מענה לחלק מהבעיות ואינם מוצאים לנכון לפעול לפני פסיקתו. בקרב בני היישוב הדאגה אינה רבה כי האמונה הדתית והביטחון בה' "נותנת כוחות שמקרינים על היישוב כולו ומחזקים אותו בצורה יוצאת מהכלל" (י"ר מזכירות מורג).

נווה דקלים

יישוב קהילתי-דתי המונה כ-500 בתי אב, הגדול מבין יישובי חבל עזה. הוא משמש מרכז אזורי לכל יישובי הגוש, ובו שוכנים המוסדות והשירותים המרכזיים הניתנים לתושבי הגוש: המועצה האזורית, שירותי בריאות ודת, מגוון שירותי חינוך וישיבות, מרכז מסחרי ואזור תעשייה. היישוב הוקם ב-1983, בחלקו על ידי מפוני ימית, ובשנת 1985 הצטרף ליישוב הגרעין העיקרי. מאז נקלטו צעירים שחיפשו איכות חיים, בני דור ההמשך, קבוצת אברכים, קבוצת עולים מצרפת וקבוצה של "בני מנשה". מבחינת הגיל, מבחינה עדתית ומבחינה חברתית-כלכלית, האוכלוסייה בנווה דקלים היא חתך אופייני של עם ישראל כולו. היישוב הוא דתי-תורני הטרוגני. חלק מהילדים לומדים בבתי ספר ממלכתיים-דתיים וחלקם במסגרות חרדיות לאומיות אחרות ביישוב ובעצמונה. ביישוב יש מיעוט חילוני, בעיקר בני נוער שחזרו בשאלה.

על אף גודלו של היישוב, קיימת הכרה חזקה של השתייכות לקהילה, או לקהילה בתוך קהילה. הקשרים החברתיים מבוססים על ותק ביישוב, על שכונת המגורים וקבוצת הגיל, על עדה ומידת האדיקות הדתית. הפעילות החברתית מתקיימת בקהילות השונות או בשכונות ולא דווקא באירועים לכלל היישוב. פעילותו של מטה המאבק איחדה את הקבוצות ובני הנוער לגוניהם השונים לפעילות משותפת. לכל קהילה בית כנסת לפי הנוסח שלה, אך בניגוד למקובל, אנשים נוהגים להתפלל לפחות חלק מהתפילות גם בבתי הכנסת האחרים, וגם ההתקשרות לרבנים אינה עדתית, אלא לפי טעם אישי ונטייה רוחנית. מאז פרוץ האינתיפאדה בשנת 2000, וביתר שאת מאז איום ההתנתקות, החל

ביישוב תהליך של התחזקות דתית ואמונית. הציבור נשען יותר על הרבנים המקומיים, חלק מהאנשים מקפידים יותר במצוות ומגיעים יותר לשיעורים תורניים. חלקם, בעיקר צעירים, אף הוציאו את הטלוויזיה והעיתונות החילונית מבתיהם. בציבור האמוני יש אברכים, בוגרי ישיבות, אך גם "עמך", שסומכים על הרבנים והחלטותיהם בכל עניין ועניין.

מזכירות נווה דקלים אימצה את הקו של מטה המאבק ושל ראש מועצת חוף עזה, שלפיו הפורום המשפטי הוא הסמכות הבלעדית שתטפל עבורם בנושא ההתנתקות ובתכנון היום שאחרי. "הקו שלנו הוא שכל עוד הפורום המשפטי קיים ופועל עבורנו, לנו כהנהגה וכתושבים אל לנו להיות שותפים לכל מה שקשור להתנתקות, לא עם נציגי המנהלת ולא עם נציגי הממשלה. זה בא מתוך גישת הרבנים במקום ומתוך אמונה דתית". מזכירות היישוב קיבלה על עצמה ליידע את התושבים בכל הנוגע לפעילות הפורום המשפטי ובכל הקשור למילוי טפסים או דרישות מנהליות אחרות. המזכירות גם פועלת לחזק את החוסן הפנימי ביישוב בעזרת חוגי בית, דפי מידע וערבי הסברה לכלל התושבים. "היישוב מוטרד, יש חלק שמוטרד מאוד. היו לאחרונה מספר התקפי לב, וזה קשור ללחצים, ויש מספר קבוצות-משנה להן החרדות קשות במיוחד, כמו משפחות שכולות, האוכלוסייה המבוגרת, "בני מנשה" ועוד. כרגע חרדות אלו מתועלות ומטופלות על ידי הקהילה".

לרוב התושבים אמון מלא במזכירות. לא מתעלמים מהבעיות, אלא מתמודדים אתן אחרת, באמצעות הפורום המשפטי ולפי רוח הרבנים. ניתנה הנחיה לתושבים לסרב למלא טפסים לגורמים חיצוניים, אך במקביל למלא טפסים פנימיים. למרות זאת קיים מיעוט פרגמטי הטוען שלאחר שהחלטה התקבלה בכנסת, יש לנקוט גישה של "ביטוח חיים" למקרה שההתנתקות בכל זאת תתבצע, ויש לשתף פעולה עם הממסד כדי להבטיח את הפתרון הטוב ביותר. אבל הרוב חוששים שגישה זו תתפרש ככניעה ומעדיפים להפקיד בידי יו"ר המזכירות את הטיפול בפתרונות לגבי העתיד. "המאבק יהיה עם הפנים אל היישוב. למרות שיש ציבור קיצוני יותר, הרוב אינו כזה, וההנהגה תלך בהתאם לרוב". היישוב החליט "ללכת ביחד כקהילה אחת לניצנים". לאנשים מאוד חשוב לשמור על צביון הקהילה הקיים וגם לגור בסמיכות ליישובים אחרים, כלומר להעתיק את הגוש כגוש. דיור זמני יאלץ את האנשים לעבור פעמיים, וזה עלול לגרום להתפרקות הקהילה (יו"ר מזכירות נווה דקלים).

יישוב עירוני קהילתי מעורב, חילוני-מסורתי-דתי, המונה כ-300 משפחות. בין התושבים מנהלי יזמות פרטית ביישוב, בעלי מפעלים באזור התעשייה ארז, אנשי מכירות, עובדי חינוך והוראה ושירותים למיניהם. רוב תושבי ניסנית עובדים ביישובים ובערים באזור. היישוב עלה על הקרקע כהיאחזות נח"ל בשנת 1980. הוא התאזרח כאגודה שיתופית ונהפך אחר כך ליישוב עירוני. בשנת 1993 הורה שר השיכון דאז, אריאל שרון, על בנייה של 100 יחידות דיור על ידי סולל בונה, ואחר כך נבנו בבנייה קלה עוד 200 יחידות דיור. הבתים הם צמודי-קרקע ומרווחים יחסית, ונמכרו בזול וללא ועדת קבלה. התושבים הגיעו מכל הארץ, אבל בעיקר מהדרום. "ההבדל בין ניסנית והעיר זה השקט והשלווה והרגיעה. אין רעש והמולה וסכנה ממכוניות. הילדים עצמאיים. הציבור מעורב במה שקורה ויש נגישות ופתיחות לנציגי הציבור". כמחצית התושבים הם בני עדות המזרח, ויתרם אשכנזים ותיקים ועולים מחבר העמים. כשליש מהתושבים דתיים, והשאר מסורתיים וחילונים. "חיים טוב ביחד, אין מלחמות, מכבדים אחד את השני". אין הרבה פעולות המשותפות לכל היישוב, אבל יש אירועים ציבוריים כלליים לתושבי כל היישובים בצפון החבל. בכל זאת, כמעט כולם מכירים את כולם, הדלת פתוחה, נכנסים אחד לשני, יושבים יחד ועוזרים זה לזה. הילדים לומדים בשער הנגב ובאשקלון. יש תושבים שהגיעו מדירות שיכון קטנות בעיירות פיתוח ומאוד התקדמו בניסנית. "כאן הם הלכו ללמוד, המקום נתן להם אפשרות להתפתח". יש שקיבלו משרות חדשות כי הקהילה התפתחה. המצב הביטחוני הקשה בשנים האחרונות לא הבריח תושבים. "זה היה בעיקר בגלל החיזוק שהם קיבלו אחד מהשני. אנשים מאוד אוהבים את המקום, כנראה שהמקום טוב להם".

עם החלטת ההתנתקות היו חששות ביישוב. אנשים חיפשו פתרונות פשוטים, ניסו ללכת עם המנהלת, 38 משפחות התארגנו עם תושבים מאלי סיני לעבור לבת הדר, ועוד קבוצה קטנה – לכרמיה. היום הם אינם בטוחים שהיזמה תצא לפועל. הם הבינו שהוליכו אותם שולל, שהפיצוי שמציעים להם לא יאפשר רכישת דירה דומה לדירה הקיימת. היו שטענו שלא נעשה מספיק כ"ביטוח חיים", ולכן דרשו לשלוח נציג לפגישה עם ראש הממשלה. בהתחלה היו אופטימיים, אך מסתבר שדבר לא התקדם, שהיו הרבה הבטחות שווא. "אנשים הסתובבו עם הראש באדמה, חששו שהפסידו את הכול, בית ועבודה, ולאנשים האלה זה מה שיש להם. הסכום הנמוך של חוק פיצוי-פינוי פשוט דיכא את האנשים. כל מה שהתקדמו והשיגו כאן יילקח להם בן לילה. הם יהפכו לנזקקים של מחלקת הרווחה. אחר כך הם התעודדו קצת, הם ראו שכל ההפחדות לא מתממשות". אם ההתנתקות תצא לפועל, הקו המנחה של תושבי ניסנית הוא להמשיך ולהתקיים כקהילה. "אנו חושבים

שכקהילה יהיה קל יותר לעבור את התקופה הקשה ביחד". הנהלת היישוב קבעה שניסנית מצטרפת למאבק עם כל היישובים בחבל עזה. "התושבים מבינים שהמועצה בחבל עזה שונה ממקומות אחרים. היא הצליחה ליצור חברות ואחוה בין כל היישובים, ללא קשר לצפון-דרום, דתי-חילוני. המועצה מאוד מאוזנת מבחינה תקציבית, וזה בהחלט מלמד. ברגע שנתפנה ביחד עם המועצה, היא תמשיך לדאוג לנו, לפתח הכול מחדש, וכך יישמרו מקומות עבודה ומקורות פרנסה של רבים מהתושבים כאן". המקום המועדף על התושבים הוא ניצנים, בגלל שהאזור דומה והשטח יכול להכיל את כל הגוש (י"ר מזכירות ניסנית).

נצר חזני

מושב עובדים דתי של הפועל המזרחי, המונה כ-80 משפחות. תחילתו של היישוב בהיאחזות נח"ל שהתאזרחה ב-1977. מרבית התושבים עוסקים בחקלאות אורגנית ובגידול תבלינים לייצוא. גודל החלקות נע בין 15 ל-50 דונם, והממוצע הוא 20 דונם. כ-20 משפחות אינן חקלאיות. המאפיין את האוכלוסייה הוא ההטרונגיות. ניתן למצוא בני 17 עדות שונות, משכילים ומשכילים פחות, וכמעט כל הזרמים הדתיים מיוצגים ביישוב. בשנתיים האחרונות הצטרפו 6 משפחות של אברכים הלומדים בנווה דקלים. מבחינת הלבוש, כל אחד נוהג לפי ראות עיניו. למרות ההבדלים, יש רק בית כנסת אחד ונוסח תפילה אחיד המקובל על הכול. למרות השונות, הקהילה מתפקדת היטב. בשנים האחרונות הייתה תנופת קליטה של צעירים להבטחת המשכיות מאוזנת, חלקם בני דור ההמשך וחלקם מבחוץ. כולם עוברים ועדת קליטה ומבדקי מיון בסוכנות. יש פעילות חברתית ענפה, שתוגברה לאחרונה. כל חג הוא "סיבה למסיבה" לכל היישוב – נסיעה משותפת לנופש, חגים וכדומה – ומתקיים מגוון שיעורי אמונה. ההיענות לפעילויות היא גבוהה ועוקפת את המחלוקות האידאולוגיות.

עמדת היישוב היא שיש להתמקד במאבק, אך לעסוק גם ביום שאחריו ולנסות לעבור כקהילה אחת. אם כל היישובים יסכימו על ניצנים, יצטרפו גם הם. "ללכת ביחד זה הכי חשוב לאנשים, זה חשוב יותר משיפור הסעיפים האחרים, זה הקו המוביל של כולם. הרצון של רובם ככולם שהקהילה תמשיך להישאר ביחד גם במקום אחר". הוחלט ללכת עם פורום המשפטנים, והתושבים סומכים עליהם. המזכירות בקשר אתם, והם קיבלו על עצמם לטפל ביום שאחרי. שלוש דרישות עקרוניות נקבעו כחשובות ביותר: א. להגדיר את מגרש הקבע בחלקה עצמה כבר מהתחלה, וכך למנוע עקירה פעמיים. ב. לכוון מועצה נפרדת למפוני חבל עזה. ג. לקבוע תיקוני חקיקה לכל העוולות שבחוק פינוי-פיצוי. למרות ההחלטות האלה, התברר שאין אחדות דעים ביישוב; יש מיעוט שסבור

שהחקלאים צריכים להתייצב בחזית המשא ומתן מול גורמי הממשלה, לפחות בכל הנוגע לנושאים חקלאיים. מיעוט זה הצטרף לפורום החקלאי, אבל הרוב סבורים שפעילות כזו עלולה לפגוע במשא ומתן הכלל-גושי: "יש כעס כלפי הפורום החקלאי בכללותו ויש כעס כלפי אלו מהיישוב שבחרו להצטרף אליו, כי זאת פגיעה במהלך כולל. אבל החברות ברמה האישית נשמרת" (י"ר מזכירות נצר חזני).

נצרים

ישוב קהילתי חקלאי חרדי-לאומי ותורני המונה כ-70 משפחות. היישוב הוקם כהיאחזות נח"ל בשנת 1972 והתאזרח בשנת 1984 על ידי הקיבוץ הדתי; אחר כך התפרק הקיבוץ ונהפך ליישוב קהילתי. היישוב שוכן במובלעת מבודדת במרכז רצועת עזה. יש לו שטחי חקלאות נרחבים, שבהם מגדלים עגבניות לייצוא, מנגו וירק ללא תולעים. וכן לול פטמים ומחצבות חול. ביישוב בית ספר יסודי, מדרשה ליהדות, בית מדרש "דרך א"ה" וישיבת הסדר. מאז הסכמי אוסלו, החמיר המצב הביטחוני ביישוב, כי הוא מוקף שטחים פלסטיניים.

תושבי היישוב והמזכירות אינם מוכנים להשתתף בשום דיון או שיחה בעניין ההתנתקות מתוך איסור שקיבלו על עצמם. "הסוגיה העקרונית היחידה היא מה קורה היום, והיום כולם עובדים ועסוקים בחיי יום-יום. כך דעת הרבנים במקום. הכול כרגיל, ומתכננים את המחר כאן, במקום, מתוך אמונה גדולה... להמשיך בשגרה" (י"ר מזכירות נצרים).

עצמונה

יישוב שיתופי-קהילתי חרדי-תורני המונה 80 בתי אב. ביישוב מגוון מוסדות חינוך ברוח דתית-תורנית (מהזרם של ישיבת מרכז הרב וחרד"ל), שמשמשים את תושבי הגוש המעוניינים בחינוך במוסדות פרטיים, וכן מכינה קדם-צבאית "עצם". היישוב הוקם ב-1978 על ידי בוגרי ישיבת מרכז הרב כתגובה להסכמי קמפ דייוויד. בראשיתו היה עצמונה יישוב שיתופי, ולפני מספר שנים עבר תהליך הפרטה שעל פיו כל משפחות היישוב משתייכות לאגודה הקהילתית ו-25 משפחות – למסגרת השיתופית, ומתוכן רק 10 מתפרנסות מהנכסים המשותפים. בין שני הגופים האלה קיימות הרמוניה מלאה ועזרה הדדית. המשק השיתופי מתמקד בגידולי שדה באזור הבשור, בלולים של תרנגולי הודו והודונים וברפת. בעצמונה חברת בנייה ומשתלה – מהגדולות והמתקדמות בישראל.

המשפחות מרובות ילדים (עד 12 ילדים למשפחה), ועל פי רוב שני בני הזוג עובדים ביישוב או בסביבה הקרובה.

האנשים באים מרקע מגוון – מהם בני ישיבות ומהם בעלי תשובה: "זו שונות שהתכנסה לקהילה". עצמונה מתנהלת כחברה סגורה, תנאי הקבלה הם כבוד לדת, חיבת הדת, כיבוד תלמידי חכמים וקבלת רב היישוב כסמכות העליונה. למשפחות אין טלוויזיה, עיתונות חילונית או חיבור לאינטרנט, וחינוך הילדים מתבצע במסגרות נפרדות לבנים ולבנות. עם זאת, חלק מהעובדים והתלמידים באים מיישובים אחרים וחלק מתושבי עצמונה מועסקים ביישובים אחרים בסביבה. "אנחנו אנשי 'הגבול', נמצאים בגבול של כל הדברים: שייכים לארץ ישראל, לתורה, לגבולות המדינה, לציונות, לצבא, לאמונה בתלמידי חכמים וברבנים. אנחנו בצבא אבל מקשיבים לרבנים, אנחנו בהתיישבות אבל לא חד-ערכיים, אנו שייכים לכולם אבל לא לאף אחד. הדנ"א [DNA] שמחבר בינינו זה לא איכות חיים, אלא השליחות, האתגר החברתי והלאומי, לא הקרווילות מפחידות אותנו, לא הגשמיות, רק הרוחניות. אנו הולכים לפי משנתו של הרב קוק 'לכו חזקו מפעולות השם'. הקהילה בעצמונה חזקה מספיק להתמודד עם כל בעיה. כשנגיע אליה נתמודד. כשהקהילה חזקה, הכול מסתדר, גם החלשים נשענים על החזקים".

מזכירות עצמונה אינה עוסקת ביום שאחרי: "יום פקודה הוא יום גאולה ולא חורבן... אין לנו בעיה במידה וגוף כמו הפורום המשפטי דואג ליום שאחרי, שאחרים יתכננו עבורנו, אבל שלא יצפו שאנו נשתף פעולה אתם". ההתארגנות לעתיד מסתכמת בדאגה שיהיה היכן לשים את הראש, לא יותר מזה. כולם ביישוב בדעה אחת מבחינה זו. "האנשים לא מודאגים מאחר שהם רק שליחי ה', ולפעמים דרכי ה' נסתרות ודרכו פתלתולה". התקבלה החלטה עקרונית ביישוב בזכות תכנית ניצנים: "לא מתוך מחשבה שזה מקום אידאלי עבורנו. זה לא אזור גבול, זה קרוב מדי לפאבים ולקניונים של אשדוד ואשקלון. אבל בתקופה האחרונה מצאנו שאנו עוסקים בחיזוק החלשים בכל הגוש כולו. צורך השעה קירב אותנו לכלל תושבי הגוש. לכן במידה והגוש יפונה כולו לניצנים, נשקול גם אנו להצטרף. היום אנו מרגישים אחריות כלפיהם, כלפי האוכלוסייה האחרת, וזה אתגר שעומד בפני עצמו ומצדיק את תמיכתנו בהליכה של כל היישובים כגוש אחד". אזור ניצנים מציע מגוון פרנסות גדול יותר מאשר אזורים אחרים. "אנו שוקלים את הכל בצורה מאוד אחראית, מתוך דאגה לכלל ולא מתוך דאגה אישית" (י"ר מזכירות עצמונה).

פאת שדה

ישוב קהילתי חילוני שמשתייך למרכז החקלאי. ביישוב 19 משפחות, ו-15 מהן עוסקות בחקלאות חממות, בעיקר ירקות לשוק המקומי. היישוב הוקם בשנת 1993. התושבים הגיעו מאשקלון, רובם בני עדות המזרח מרקע חברתי-כלכלי נמוך וללא עיסוק מוגדר. במשך השנים בנו בתים והחלו לעסוק בחקלאות, ורובם נהנים ממצב כלכלי סביר. היישוב לא הצליח להתפתח, בין השאר בגלל בעיות חברתיות וחילוקי דעות פנימיים. הוועד הממונה מטעם רשם האגודות מורכב מ-2 תושבי היישוב ומ-3 שאינם תושבי היישוב, ביניהם י"ר המזכירות.

"אין ספק שכולם רצו להמשיך ולחיות בגוש קטיף, כי בסך הכול טוב לאנשים כאן". אך כשהתברר שפאת שדה כלולה בתכנית ההתנתקות, מיהרו התושבים לסכם על מעבר למפקיעים. "היה כאן כנראה אינטרס של המנהלת לחפש יישוב קטן שניתן לסגור אתו עסקה, ולכן הכול התקדם מהר. המנהלת הייתה מעוניינת ליצור לחץ, שהנה יש כבר יישוב שלם שמוכן להתפנות, והיא בחרה ביישוב הקטן והחלש הזה". בהתחלה נרשמו כולם, אך בינתיים, 6 מהם התחרטו, כנראה בגלל בעיות חברתיות (י"ר מזכירות פאת שדה).

קטיף

מושב שיתופי קהילתי דתי-תורני, המונה כ-60 משפחות. מרביתן מתפרנסות מענפי תעשייה וחקלאות במקום: מפעל פלאמקס, משתלות קטיף, רפת קטיף, גידולי ירקות ללא תולעים ומפעל בד-קט למוצרי בד לא ארוג. חלק מהתושבים הם בעלי עסקים קטנים. כמו כן פועלת במקום ישיבת קטיף ללימודי הסביבה, הים והמדבר. ביישוב מספר משפחות אברכים הלומדים בכולל ביישובים אחרים, אך גם הם עובדים. תחילתו של היישוב בהיאחזות נח"ל בשנת 1985. גרעין היישוב התגבש מבוגרי בני עקיבא, ישיבות ההסדר, הנח"ל והצבא, שעברו תקופת הכשרה במושב בני דרום – בסך הכול כ-15 משפחות. בשנת 1992 פתח המושב את שורותיו גם לקליטה קהילתית. המשפחות הוותיקות משתייכות לזרם הדתי-לאומי והנשים מקפידות פחות על לבוש צנוע. המשפחות החדשות נוטות יותר לזרם החרדי-לאומי (חרד"לי). בשנים האחרונות יותר ויותר משפחות שולחות את ילדיהן לבתי הספר הפרטיים בעצמונה, ומשמעות הדבר היא אורח חיים חרד"לי. "מי שבא לכאן היום יודע שזה הכיוון ואלו התנאים. מי שזה לא מתאים לו, מראש לא יכנס". הוחלט להקפיד לקלוט משפחות צעירות לא רק מבני היישוב, אלא כל מי שיימצא מתאים על ידי ועדת הקבלה, כדי לשמור על איזון מבחינת ההתפלגות הגילאית. התושבים מקיימים קשר טוב עם היישובים הקרובים.

מצבם הכלכלי של חלק מהמפעלים אינו קל, מאחר שהקניינים הפסיקו את הזמנותיהם בגלל אי-ודאות לגבי העתיד, וגם בעלי העסקים הקטנים סובלים מאוד. למרות זאת, איש לא פנה למנהלת, כולם מנסים להחזיק מעמד, קשה להם, ואנשים מתביישים להודות עד כמה מצבם קשה. "יש ימים קשים יותר ויש פחות. הרוב המוחלט של התושבים חי כרגיל, משתדלים לשמור על שגרה בטירוף הזה של הלחצים. בקרב בעלי המקצוע והמפעלים זה יותר קשה מאשר לשכירים". רוב היישוב בטוח שלא תהיה התנתקות, "שאנחנו נשארים כאן", ואנשים נכונים להיאבק, אך ב"מאבק ללא אלימות"; רק מעטים היו רוצים לנקוט קו יותר קיצוני. יש הדבקים בקו של הפורום המשפטי, אחרים אפילו אינם מוכנים לדבר על זה. הוחלט שאם עורכים אספת חברים לדיווחים על הנעשה על ידי הפורום המשפטי, עורכים במקביל אספת חברים בנושא המאבק. "כמזכירות, אנו הולכים בין הטיפות, לתת מענה למי שרוצים לדאוג לצד המשפטי. אך יש כאלה שאומרים שאנו כאן לנצח ואין לדבר עם שום עורך דין בנושא ארץ ישראל, שהקב"ה קובע את המהלכים". ההתפלגות היא נורמלית: יש מיעוט קטן שטוענים שאסור כלל לדבר על הנושא, ויש טוענים שחייבים לדבר על כסף ועל העתיד. אבל הרוב נמצאים באמצע ומניחים לפורום המשפטי לנהל את העניינים עבור כולם. יש הסכמה כללית לא לפנות למנהלת או למוסדות המדינה, רק לפורום המשפטי. הוחלט שהתושבים לא יסכימו להכניס מודדים לבתים כדי להכין תיקי תיעוד. הגישה כרגע היא לקבל את היזמה של ניצנים כדי לשמור על האחדות. למרות שיש המעדיפים אתגרים רציניים יותר, "ההחלטה בשלב זה היא לא להתבדל מהכלל" (י"ר מזכירות קטיף).

רפירח ים

ישוב קהילתי מעורב, חילוני-מסורתי, המונה 25 משפחות, כ-15 מתפרנסות מחקלאות חממות. ביישוב מתפרות בבעלות פרטית, וחלק מהתושבים הם בעלי מקצועות חופשיים. היישוב הוקם ב-1984 על ידי משפחות מיישובים עירוניים, בעיקר מדרום ומרכז הארץ, ובשנת 1986 הגיעו משפחות נוספות, אך היו גם משפחות שעזבו. היישוב לא הצליח להתמסד, וכשהמצב הביטחוני באזור התערער, היה גל עזיבות גדול יחסית. רוב המשפחות הן מסורתיות או חילוניות בעלות רקע דתי, מבני עדות המזרח. הצביון של היישוב הוא מסורתי, ההשכלה היא על פי רוב תיכונית. "אנשים באו צעירים, הקימו בית לתפארת. הם השיגו הכול בכוחות עצמם, לא הגיעו לכאן מיליונרים". המקום סגור ומבודד יחסית, ולכן מבחינת המרקם החברתי מצבם הוא עדין מאוד. היו תקופות טובות של אחווה ועזרה הדדית, ותקופת האינתיפאדה אף גיבשה את מי שבחרו להישאר. רוב הילדים לומדים בחבל אשכול.

אי-הוודאות לא היטיבה עם התושבים: האנשים שרויים במתח, המצב הכלכלי המתדרדר מתחיל להשפיע, ו-3 משפחות הצטרפו לעסקה שסיכם היישוב פאת שדה עם מנהלת ההתנתקות לעבור ליישוב מפקיעים. עד עכשיו עמדת התושבים הייתה שכולם הולכים עם המועצה, והפתרון של ניצנים מצא חן בעיניהם. אבל אם יצטרכו לחיות בקרוון במקום זמני ואחר כך לעבור לנחלה במקום אחר – הקהילה תתפורר; לא כולם יסכימו לגור בקרוון, ואז המצוקה האישית עוד תחריף: "אנשים בחששות שבסוף יישארו בדיוור הזמני. יש גם חשש שלא ידעו לשמור על הכסף והוא יתבזבז". מאחר שאין התקדמות, אחדים נכנסו ללחץ, נוצרו בעיות חברתיות והיישוב נקלע למריבות, לראשונה בתולדותיו. התושבים חלוקים ביניהם על הדרך הרצויה: יש שדוגלים בכיוון הפרגמטי של הפורום החקלאי, אחרים פנו אל עורכי דין, וכל אחד מנסה למשוך את הקהילה בכיוון שלו. "כל יום המצב נעשה יותר קשה. העצבים לא נשלטים על ידי הציבור, וזאת בעיה. כולם נמצאים במצוקה קשה מאוד. אני מתפלל שנשאר פה, ואם לא שנישאר שפויים" (י"ר מזכירות רפיח ים).

2 המשותף ליישובים והמבדיל ביניהם בסוגיות הנוגעות להתנתקות

המשותף

המשותף ליישובים הוא ההתנגדות העקרונית לתכנית ההתנתקות: בכל היישובים הייתה התנגדות כללית להתנתקות, והודגשה התקווה שההתנתקות לא תבצע. עד לאישורה בכנסת, חלק גדול מהתושבים לא האמינו שאכן ההתנתקות תצא לפועל, ויש המתכחשים לאפשרות זאת עד היום. העובדה שהמשלה אינה ערוכה ליום שאחרי הפינוי, מגבירה את הזעם וההתנגדות לפינוי גם אצל מי שהיו מוכנים לעזוב מיד תמורת פיצוי הוגן.

בחירה בניצנים כחלופה מועדפת: תכנית ניצנים מהווה עבור רוב המתיישבים פתרון הולם וחלופה סבירה לחבל עזה מבחינת הנוף והמאפיינים הגאוגרפיים, מבחינת ערך הנדל"ן, מבחינת אפשרויות התעסוקה ומבחינת הביטחון שמשם לא יפוגו עוד. ניצנים מהווה חלופה פחות מתאימה עבור הקהילות החרדיות-לאומיות המחפשות אחר אתגרים ברמה הלאומית, אם כי חלקן הצהירו שלטובת האחדות והתמיכה ההדדית הן ישקלו אפשרות זו. תושבי נצרים וכפר דרום החליטו עקרונית לא לדון ביום שאחרי והם אינם מוכנים להתייחס לסוגיית המיקום העתידי. להבדיל מהם, תושבי פאת שדה, קבוצה מאלי סיני ובודדים מרפיח ים ומניסנית, סיכמו עם המנהלת על מקומות חלופיים כמו בת הדר ומפקיעים. תושבי גני טל, מי שיזמו את רעיון ניצנים, מודאגים מכך שלא הוצגה בפניהם תכנית מפורטת לגבי ניצנים ומכך שהשלכותיה המעשיות של תכנית זו אינן ברורות. ככל שיידחה פרסום התכנית, או אם התכנית לא תהיה אטרקטיבית, סביר שחששות אלו יגברו גם אצל אחרים.

שמירה על המסגרת הקהילתית: הרצון לשמר את המסגרת הקהילתית הודגש בכל היישובים, למעט יישובים שסובלים ממחלוקות פנימיות כמו פאת שדה, רפיח ים וקבוצה מניסנית ומאלי סיני. גם אלו האחרונים לא ביקשו פתרונות יחידניים, אלא קהילות מפוצלות. רבים הדגישו את העובדה שבחרו להתגורר ביישוב קהילתי כניגוד לאורח החיים העירוני, וציפייתם שיכבדו את בחירתם זו גם אחרי שיפוגו. רבים עמדו על

חשיבותה של הקהילה הן כגוף תומך והן כמופת של איכות חיים. פיזור הקהילה נתפס כעונש נוסף ומיותר למתיישבים.

שמירה על המסגרת הגושית: חשיבות השמירה על המסגרת הגושית של היישובים הודגשה ברוב היישובים, כשהמטרה היא לשמור על קול אחד של כל המתיישבים בחבל עזה ולמנוע תחרות בין היישובים על עסקאות כאלו ואחרות. עוד סיבות שהוזכרו: התמיכה ההדדית של הקהילות החזקות בחלשות מהן, היכולת לתת מענה מאורגן ומרוכז לצורכיהם הייחודיים של המתיישבים; השמירה על מסגרות החינוך במתכונת הקיימת; וההישענות על מקורות פרנסה משותפים. השמירה על המסגרת הגושית תאפשר לשמר את המוסדות הקיימים ואת נותני השירותים למוסדות אלו, שמהווים כולם מקורות פרנסה לתושבים רבים.

המבדיל

דתיות: היישובים שתושביהם חרדים-לאומיים (חרדל"יים ומרכז הרב) והם דבקים באידאולוגיה של היאחזות בקרקע (כדוגמת נצרים, כפר דרום ועצמונה), נקטו עמדה ברורה שלפיה החיים ממשיכים כרגיל ואין לעסוק בשום משא ומתן בנוגע לעתיד. על פי אמונתם, הקב"ה יראה להם בשעת הצורך את הדרך הנכונה, והם מצפים לנס. ביטחונם בדרכם מאפשר להם לקוות לטוב, מעניק להם תעצומות נפש להתמודד עם אי-הוודאות והכרה של שליחות ציבורית: "להציל את עם ישראל". אוכלוסייה זו רואה בתהליך ההתנתקות ניסיון אמוני שהם נדרשים לעמוד בו. היישובים החקלאיים הדתיים-לאומיים (גני טל, בדולח וגדיד) הדגישו פחות את הנושא האמוני מאשר היישובים החרדיים-לאומיים ונקטו גישה פרגמטית יותר.

קבוצות בודדות ביישובים החילוניים-מסורתיים (ניסנית, אלי סיני ורפיח ים) החליטו לנסות לעבור ליישובים אחרים שהוצעו להם. רבים מרגישים פגועים נפשית מהמצב הביטחוני הקשה, ולכן המעבר ליישוב אחר נראה להם פתרון אופטימלי. לאחר שהתברר שתנאי הפיזיים אינם מתקבלים על הדעת, הבינו רובם שמוטב להצטרף למאבק עם כל יישובי חבל עזה. פאת שדה הוא היישוב היחיד שפעל מלכתחילה בשיתוף מלא עם המנהלת. גישה אחרת נקטה קבוצה אידאליסטית קטנה מהיישוב אלי סיני, שהחליטה לבקש להישאר ביישוב לאחר הפינוי תחת ריבונות פלסטינית.

סוג היישוב: קיים הבדל בין גישת היישובים החקלאיים והיישובים הקהילתיים להשלכותיה של תכנית ההתנתקות. לפי המצב היום (לפני פסיקת בג"צ), הפסדיהם של

בעלי הנחלות הם גדולים יותר; ככל שהמשקים הפעילים גדולים יותר, גדל ההפסד הצפוי. יתר על כן, ככל שגדלה אי-הוודאות לגבי העתיד, גדל ההפסד. לכן יישובים שמתבססים על חקלאות ועל משקים גדולים (כדוגמת גן אור, בדולח, גדיד וחלק מתושבי גני טל ונצר חזני), נוקטים גישה פרגמטית כדי להגיע להסדר הטוב ביותר עם הגורמים הממשלתיים; זאת, בלי לרכך את התנגדותם לתכנית ההתנתקות. הקמת הפורום החקלאי היא הביטוי לגישה זו, שאינה מקובלת על יישובים בעלי השקפת עולם חרדית-לאומית כמו נצרים וכפר דרום. ביישובים אלה אין כל תכנון לעתיד, והם נעזרים ב"קרן מאמין וזורע" להמשך פעילותם החקלאית. ביישובים אחרים (עצמונה, קטיף ומורג ואצל חלק מתושבי גני טל, נצרים וגדיד) סומכים על טיפולו של הפורום המשפטי.

מאפיינים חברתיים-כלכליים: ככל שהיישוב הומוגני יותר מבחינת הרכב האוכלוסייה (כדוגמת כפר דרום, עצמונה, בדולח ודוגית), קל יותר לתושבים להגיע להבנות ולהסכמות בנוגע לפינוי. ביישובים שבהם האוכלוסייה מגוונת יותר (נווה דקלים, גדיד, נצר חזני וקטיף), קיימים חילוקי דעות לגבי הדרך המועדפת. עם זאת, במקרים שבהם אוכלוסייה חזקה מבחינת מאפייניה החברתיים-כלכליים או הדתיים קיבלה על עצמה לחזק יישוב חלש, כמו במורג, מתגבשת גישה אחידה כלפי המצב. היישובים המתאפיינים בחתך חברתי-כלכלי נמוך, הגיעו לחבל עזה בעיקר בגלל יתרונות הדיור הזול והסיכויים לשיפור איכות חייהם, ולכן הרצון להמשיך ולשמור על איכות חיים זו הוא בראש דאגותיהם. גישתה של המנהלת "לסגור עסקאות" תחילה עם היישובים הללו (למשל פאת שדה ומאוחר יותר עם חלק מתושבי ניסנית), נובעת כנראה מההנחה שהיות וההיבט האידאולוגי אינו משחק במ תפקיד משמעותי, יהיה קל יותר להגיע להסכם אתם.

הבדלים בגישה לפינוי: נקודת המוצא של היישובים השונים בגישתם אל הפינוי אינה אחידה. יש המתבססים על הגישה הדתית-אמונית, בעיקר היישובים החרדיים-לאומיים (נצרים, עצמונה, כפר דרום, מורג, קטיף ואחרים). גישתם של יישובים אחרים, המתפרנסים מחקלאות או מתעשייה (גדיד, בדולח גן אור וקטיף) היא בעיקר כלכלית. גם יישובים המתפרנסים ממתן שירותים ומעבודה במוסדות השונים חוששים מאבדן מקורות פרנסה (נווה דקלים וניסנית). יישובים אחרים (אלי סיני) מעלים על נס דווקא את הצד החברתי.

3 עמדות ורגשות של המתיישבים

העמדות והרגשות של המתיישבים שבאו לידי ביטוי בראיונות, מתייחסים למספר נושאים מרכזיים: תפיסת עולם דתית-אמונית, אידאולוגיה של היאחזות בקרקע, חששות כלכליים, קשרים חברתיים-קהילתיים ומצוקות פסיכולוגיות.

תפיסת עולם דתית-אמונית

רבים בציבור הדתי החזקים באמונתם, מאמינים שהתהליך ההיסטורי הציוני של שיבת עם ישראל לארץ ישראל הוא פועלה של ההשגחה העליונה האלוהית, המלווה בנסים רבים לאות ולעדויות. לפי דעתם, תושבי חבל עזה נבחרו מבחינה זו כשליחי ה' שתפקידם להראות את הדרך לכלל עם ישראל. מיעוט הנפגעים בהפגזות הבלתי פוסקות בפצמ"רים הוא הוכחה נוספת לכך. היפוך התהליך ההיסטורי הזה – על ידי נטישת היישובים בחבל עזה – הוא רעיון שאינם יכולים להשלים אתו; ולכן הם סבורים כי בסופו של דבר ההתנתקות לא תצא לפועל. מבחינתם, עצם הדרישה להתפנות מחבל עזה היא העמדתה בניסיון של האמונה התמימה, ולכן ההתפנות אסורה, בעצם, מבחינה דתית.

להלן כמה דוגמאות של דברים שאמרו מרואיינים בנושאים של תפיסת עולם דתית-אמונית:

אמונה לשמה

אנחנו מאמינים בני מאמינים, תמיד האמנתי, אך אני היום צריך לרכז את האמונה, שדבר כזה לא יקרה. זה מצב חדש שעוד לא התנסיתי בו. אף פעם לא הייתי במצב שהייתי צריך להיות כזה מאמין. היום האמונה שלי מביאה אותי למחשבה שדבר כזה לא צריך לקרות. זה לא שאני מקפיד יותר על המצוות, את זה עשיתי תמיד, היום מדובר באמונה לשמה.

תושב נווה דקלים

מבחינת החשיבה הדתית, כל התקופה האחרונה הגבירה מאוד אצלי את האמונה הדתית.
תושבת נווה דקלים

יש כאן מהלך אלוקי נסתר מאתנו. אנו מצויים להאמין שלא תהיה התנתקות ובוודאי לא לעזור לקדם אותה, אך במידה ותהיה התנתקות, כנראה שזה רצון האל. אמונתנו לא מאפשרת לנו אלא להמשיך בחיים כרגיל, ומה שיהיה בסופו של דבר הרי זה רצון הקב"ה. אמונתנו לא מאפשרת לנו להתפשר.

תושב עצמונה

אנו, אנשי אמונה, מאמינים שהכול משמים בטוב וברע. יש הרגשות של אי-ודאות, התמרמרות, של בגידה, אבל לא ייאוש.

תושבת נווה דקלים

אנו חיים בזכות האמונה. לא שזה חיים טובים, אבל אנו מאמינים בדרך שלנו.

תושב נצר חזני

אסור להאמין לתקשורת. כולם ביישוב חזקים מבחינה דתית ואמונית. אותנו לא ישברו כי האמונה חזקה מהכול.

תושבת כפר דרום

אנו מאמינים באמונה מוחלטת בבורא העולם שלא יהיה פינוי.

תושב נווה דקלים

ניסיון אלוקי

אין היגיון בהתנתקות, ולכן אני מאמין שזה לא יקרה, שהקב"ה רק מנסה אותנו.

תושב כפר דרום

נראה שהקב"ה מעמיד אותנו בניסיון. בתקופת האינתיפאדה היו נסים גלויים, אם מעל ל-5000 פצמ"רים כמעט ולא פגעו באף אחד, שום סטטיסטיקה בעולם לא תוכל להסביר את זה, רק האמונה הדתית, ומי שראה את זה במו עיניו, אמונתו התחזקה. אמונה זו לא באה אלא כדי לתת לנו את הכוח לעמוד בלחצים נגד ההתנתקות.

תושב עצמונה

אנו מאמינים שיש כאן מבחן אמונה, ולכן אנו ממשיכים לפתח ולבנות עוד חממות.

תושבת נווה דקלים

לא מפתה אותי בכלל הכסף, אני אישית מרגיש שהקב"ה בוחן אותנו אם אנו נמכור את הארץ הזאת בשביל נזיד עדשים. זה שאני מאמין עוד יותר מקשה עלי, כי זאת הארץ שלי. אני צריך לגרש אותם [הפלסטינים], לא הם יגרשו אותי... הרב אמר, זו ארץ ישראל ואין לעזוב את המקום, זו ארץ ישראל ואסור לנו לעזוב אותה.

תושב ניסנית

שליחים של עם ישראל

מה שיש כאן זה לא התנתקות פיזית סתם, זו מלחמה בין תרבויות. יש רצון היום בעם ישראל ליצור תרבות מערבית חילונית. ההתנתקות היא לא גאוגרפית, אלא מוסרית-ערכית. כשאומרים שבסוף ההתנתקות תגיע לירושלים, זה שוב לא עניין פיזי-גאוגרפי, אלא ערכי-רוחני. יש בעם הזה עייפות הרוח... לתת למיעוט קטן להוביל ולהחליט עבור כולם. המיעוט הזה מנסה לשבור את החלום, את החזון של העם, מבלי להתייחס לכל השאיפות הגדולות של העם. תפקידנו להראות לעם ישראל את דרכו. אנו נושאי הדגל.

תושב נווה דקלים

עד עכשיו הקב"ה השגיח עלינו. טילים ופצמרים וקסאמים וירי... והקב"ה שומר. ניכר שיש כאן השגחה על המקום, זה לא סתם. רואים שאנו חביבים לפני הקב"ה. עיני העם נשואות אלנו, כולם מחכים לראות איך אנחנו נתנהג. ואיך אנו מובילים את המהלכים... השבר הוא לא רק שלי... של גוש קטיף. זה יהיה בכל עם ישראל. כמו שאדם זורק אבן בים ויש מעגלים, כך השבר יהיה. מעגלים. זה עם ישראל, אנחנו פה בכלל לא אדם פרטי. אני מאמינה שאנו בשליחות עם ישראל פה. אנו מתקנים את חטא המרגלים. ומה שכואב לי, שלא נלמד הלקח. עוד פעם מוכרים את יוסף, ועוד פעם מוכרים את יוסף.

תושבת גדיד

אידאולוגיה של היאחזות בקרקע

אצל הדתיים, האידאולוגיה של היאחזות בקרקע מבוססת על משנתו של הרב צבי יהודה קוק, שלפיה הקמת מדינת ישראל וקיבוץ גלויות הם מעשה ההשגחה העליונה האלוהית והם הביטוי לזיקה הדתית בין עם ישראל לארץ ישראל.¹¹ לכן, מן הריבונות היהודית על ארץ ישראל אסור לוותר אפילו על שעל אדמה אחד. רבים מהמתיישבים דבקים בגישה זו, ולכן הם מתקשים להשלים עם ההתנתקות. אחיזתם בקרקע נובעת מאמונתם הדתית, וזאת נוסף לאידאולוגיה החילונית של היאחזות בקרקע, שמקורה בחיבור ההיסטורי, בערכים ציוניים ובשיקולים ביטחוניים.

⁵ ראו: צ', רענן, (1980). **גוש אמונים**, תל אביב: ספריית פועלים, עמ' 101.

להלן כמה דוגמאות של דברים שאמרו מרואיינים בנושאים של אידאולוגיה של היאחזות בקרקע:

קשר דתי-אמוני

אך ורק אלמנטים תורניים יהודיים ודתיים מחברים אותי למקום. הידיעה שהכפר הערבי בכניסה לגוש קטיף נקרא אל ג'רה (ארץ גרר), זה הדבר שהכי מחבר אותי לגוש, הידיעה שפה אברהם אבינו היה גר. אני לומד כל יום בכפר דרום. המשנה מספרת על רבי אלעזר המודעי, איש כפר דרום; זאת אומרת אלו מקומות שאבותינו, אבות-אבותינו, הסתובבו שם. ר' ישראל נג'רה כתב את הפיוט שכולנו אומרים בשבת: יה ריבון עולם ועלמיה. זה החיבור שלי למקום, שום טיעון אחר.

תושב נווה דקלים

קודם כל קיימת האמונה שזו ארץ ישראל, שזה שלנו, וכמו שכל מקום אחר זה שלנו, זה הבסיס לקיום שלנו פה. מבחינה הגיונית אני מרגישה שזאת ארץ ישראל. אני לא מרגישה שאני נמצאת בשליחות של אף אחד, אני נמצאת כי זאת ארץ ישראל, כמו שמישהו אחר נמצא בבני דרום, או מישהו אחר בתל אביב... כי מבחינה הגיונית אין לנו מה לעשות פה. יש גם את הקטע שאת כבר פה, התרגלת, השקעת, ואת אוהבת את המקום, יש לך כבר איזשהו מרקם חברתי שאת רגילה אליו ואל הסביבה. אבל בגדול, זו האמונה וההתייחסות לארץ ישראל, לאדמת הארץ הזאת. אם מסתכלים מבחינה הגיונית: הם רבים ואנו המיעוט, אז באמת למה לא נקום ונלך? המקום כרגע מסוכן, דורש המון צבא, אז בואו נקום ונלך, למה שנהיה כאן? אבל אנו בארץ ישראל, ואנו לא בארץ ישראל בגלל שהכי בטוח פה, בגלל שהכי יפה פה, או בגלל שהמזג אוויר הכי טוב פה, כי זאת ארץ שלנו גם פה וגם במקום אחר. אנשים אומרים לי הפוך – כן, בגלל שהנוף הכי יפה פה ובגלל שהמקום הכי טוב פה. אולי יש מקומות יותר יפים, יותר בטוחים?

תושבת נווה דקלים

קשר ציוני

אנחנו פה מטעמים אידאולוגיים מובהקים. זו המדינה שלנו, והכול עכשיו מתהפך, מתייחסים אלינו כאל שקי תפוחי אדמה, שואלים מה לעשות עם האנשים האלה שהתנחלו בגוש קטיף.

תושב גן אור

בראש וראשונה יהיה קשה נטו להתנתק מהאדמה לפני הכול, כאילו אני מרגישה... שממש קורעים חלק מסוים. אני אומרת שעברתי איזשהו תהליך, באמת, אני לא סתם אומרת, תהליך רכישה אידאולוגית. כשאני מסתכלת על הדברים והמהלכים, זה מעבר לאדם, מעבר לכר הדשא הזה, או הבית, קרקע או הים שאנחנו מסתכלים, זאת אדמת ארץ ישראל, ואסור לנו לעזוב אותה, לתת אותה בקלות ראש כזאת לפלסטינים.

תושבת נווה דקלים

הגעתי לכאן מטעמים ציוניים, לא דתיים, רציתי להקים יישוב כמו שההורים שלי עשו. אני זוכר שטיפסתי כאן על החולות יחד עם אריק שרון. הוא אמר שכל מקום שנתפוס, שניאחז בקרקע, זה יהיה שלנו. רצינו ליצור רצף בין מה שהיה ימית לבין אשקלון, זאת הייתה המטרה. הרגשנו שאנו בונים את הארץ.

תושב רפיח ים

סיבות ביטחוניות

אני כאיש צבא יכול להגיד שמבחינה ביטחונית, לאחר שנעזוב נחטוף. אני מרגיש את עצמי כשליח. אסור לעזוב את האדמה הזאת, אם חס וחלילה זה יקרה, יהיה ערעור על הריבונות של מדינת ישראל, זה יגיע גם לתל אביב ולירושלים. באיזה שלב בסוף, מדינת ישראל תתחסל. לא האמנתי שדבר כזה יקרה לי, מצב דומה כזה שהיה במלחמת העולם השנייה, בתקופת השואה והגטאות. בכל המסגרות שלמדתי, אמרו שעם ישראל הגיע לארצו, וכאן אף אחד לא יוכל לעשות לנו רע. והנה מבפנים מנסים לגרש אותנו. לא ניתן להשוות את המקרה שלנו לסיני, זה שונה לחלוטין, אין הסכם, אין כלום, שום הסכמים או הבטחות מהרשות הפלסטינאית, ההחלטה היחידה [היא] לגרש אותנו מהבתיים. זה יהיה אסון לעם ישראל, הוויתור הפיזי הזה על אדמת ארץ ישראל. אני באופן אישי החלטתי שאם זה אכן יקרה, אקח את אשתי ואת חמשת ילדי ואעזוב את הארץ, כי שוברים לי את כל הערכים עליהם גדלתי.

תושב אלי סיני

אני יודע שבעצם המדינה, או לפחות החלק הדרומי, יהפוך להיות בשר תותחים כמו שאנו סבלנו. לא שמענו אף פעם מישהו שהבטיח בריש גלי שאחרי ההתנתקות יהיה שקט וביטחון, או שלום. זה מאוד רחוק. אני בוכה ומתרגש כשאומרים לי שאני מהווה חוד החנית, שאני גיבור, כי אני חושב שבאמת אם יקרה הדבר הזה [ההתנתקות], אנשים אחרים יצטרכו לשאת את המחר. כרגע אני עושה את השליחות שלי.

תושב נווה דקלים

חששות לעתיד מההיבט הכלכלי

משמעות הפינוי מחבל עזה עבור המתיישבים היא אֶבֶדן ביתם, רכושם ומקור פרנסתם ביום אחד. הדאגות הכלכליות סובבות סביב גודל הפיצוי שיקבלו עבור רכושם, סביב הצורך להסתגל לרמת דיור נמוכה יותר, וכמו כן: האם ימחקו להם את החובות? ממה יתפרנסו לאחר הפינוי? דאגה כלכלית ביטאו בעלי המפעלים שנפגעו כבר עכשיו מביטול הזמנות וניתוק קשרים בגלל אי-הוודאות לגבי עתידם, ובמיוחד בעלי המשקים החקלאיים הרבים שיפסידו לקוחות ויפסידו "עונות" כי לא יתאפשר להם להעביר את המשק בהדרגה למקום היישוב החדש. רבים מבעלי המשקים החקלאיים הם בני 50 ומעלה, ואין להם הכוח הפיזי והנפשי להקים עכשיו משק חדש מהתחלה. החשש מירידה

באיכות החיים הובעה גם על ידי משפחות שהגיעו מהפריפריה, מיישובים חלשים מבחינה חברתית-כלכלית שההתיישבות בחבל עזה הטיבה עמם. אחרים מודאגים מכך שאין בידם השכלה פורמלית וכישורים מיוחדים שיאפשרו את קליטתם בשוק העבודה.

להלן כמה דוגמאות של דברים שאמרו מרואיינים בנושאים של חששות לעתיד מההיבט הכלכלי:

חשש מירידה באיכות החיים

הגענו לכאן משדרות, שם גרנו בשיכון, יש לנו בית עם חצר וגינה מטופחת, יש לנו נוף מדהים. ומה, עכשיו רוצים שנחזור בחזרה לשיכון, לדירה בקומה שלישית בלי מעלית?

תושבת ניסנית

אני גרתי בנתיבות, המקום הזה נתן לי חיים טובים שלא הייתי מוצאת בנתיבות. הילדים גדלים כאן בחממה.

תושבת נצר חזני

הפיצויים מעליבים, המדינה שלחה אותנו לכאן, חוק פינוי-פיצוי הוא ביזיון לאנושות.

תושב גני טל

חוק פינוי-פיצוי במתכונתו הראשונית נתן 20% מערך הרכוש שלנו. לאחר ביקורה של ועדת הכספים בכנסת בראשותו של בייגה שוחט, 'היטיבו' אתנו והגדילו את הפיצוי ל-40% מערך הרכוש. כל זה ללא כל פיצוי על אבדן פרנסה עתידית ועל שתיים עד שלוש עונות שבהן לא יהיו גידולים.

תושב גני טל

אני חקלאי, כמעט בן 56, לוקח זמן להקים משק חקלאי. אני פגוע, אין לי הכוחות להתחיל מההתחלה. לוקח לפחות שנתיים להקים משק חדש. היום המצב שלי טוב, אך מה יהיה יום אחרי? יש הרבה חשש, מה אעשה? הפיצוי שהם מציעים, זה לא פיצוי. לחזור לנקודה שאני נמצא בה היום זה מאוד קשה, זה בלתי אפשרי מבחינתי.

תושב נצר חזני

המצב הכלכלי מאוד קשה. בעלי עצמאי, הוא אף פעם לא היה בבית, היום בגלל המצב הוא בבית. כל העסקים העצמאיים נמצאים בנסיקה למטה, ועסק מפיל פה עסק. למשל, לא קונים מזגנים חדשים, אז אין צורך בחשמלאי שיתקין נקודות חשמל. אנשים לא יודעים עד כמה אנו במצב קשה, אף אחד לא חושב על זה. השכירים פה לא מודעים למצב הקשה של בעלי העסקים הקטנים. ההתנתקות כבר החלה לפגוע בנו. עצם הדיבור על זה כבר עשה לנו רע, ואף אחד לא יפצה אותנו על כך.

תושבת קטיף

יש אנשים שקשה להם להתמודד עם זה. משפחות שיפסידו את כל מקורות הפרנסה שלהם. אם המועצה תיסגר, יש משפחות ששני בני הזוג עובדי מועצה.

תושב ניסנית

חשש מקושי להשתלב בשוק העבודה

בעלי התחיל לעבוד כשהוא עוד היה רווק. אנו לא רוצים לחשוב על זה בכלל, זה יהיה נורא. אנחנו כבר לא בני עשרים. בעלי קרוב לחמישים. עצם העניין שרוצים לקחת בן אדם ולשתול אותו במקום אחר, זו טרגדיה. אנשים כבר מבוגרים.

תושבת נווה דקלים

יש בעלי עסקים בגילאי 50 ויותר, הם עלולים להיות 'מתים' בשוק העבודה הישראלית. לחלקם יש הלוואות שהם מחויבים להן. נתנו שנה להסתגלות. מה יהיה אחרי זה? איך יחזירו הלוואות? זה מכניס אנשים למתח נוראי.

תושב ניסנית

עכשיו אומרים לי, בגיל 52, תודה רבה, לך הביתה. מה אני אעשה? אני עובד עצמאי כאן. אני עובד בכל היישובים הקשורים במועצת חוף עזה. עכשיו לך תבנה את עצמך מחדש בגיל 52. מערכת חדשה, אין היום עבודה.

תושב ניסנית

הרבה אנשים מדברים על זה שיהיה קשה מאוד להתחיל שוב. אין מה להשוות בין צעיר בגיל 20 שרץ ועובד... היום אנו בגיל שאת כבר מצפה להיות אחרי כל המשכנתאות. זה לא פשוט.

תושבת גדיד

הפסדים של שווקים ולקוחות

אנחנו מבין החקלאים הגדולים בגוש. מבחינה כלכלית, יש לנו אופציה כלכלית עד סוף חודש יוני. לאחר התאריך הזה אין לנו ממה להתקיים. אנשים לא מוכנים לחדש את החוזה, אנשים בחו"ל אמרו לי: אתם מדינה שאי-אפשר לסמוך עליה. החוזים בחו"ל נקבעים הרבה זמן מראש, חברות גדולות לא יכולות להתמודד עם חוסר ודאות שקיים כאן, והן ינתקו אתנו את הקשר.

הממשלה לא לקחה בחשבון שאצל החקלאים, אם אתה לא מתחיל את העונה בזמן, השוק נסגר. הממשלה לא התייחסה לזה, היא טמנה את ראשה בחול ולא טיפלה בבעיה הזו בכלל.

תושבת גדיד

רוב החקלאים הרציניים בגוש הם בסביבות גיל ה-50. הממשלה לא נתנה פתרון למעבר מסודר של החקלאות, ובכך היא תהרוג את כולנו. אנו מייצאים סחורות במיליונים. המדינה מרוויחה את ההשקעות שלה מהמסים שאנו משלמים לה. מציירים תמונה כאילו אנו חיים על חשבון המדינה. האמת היא בדיוק ההפך; אנו תרמנו את חלקנו בייצוא, כאן זה ההי-טק של המדינה בחקלאות, יש לנו יבולים מבוקשים, באיכות נדירה. אנו מתקשים להסביר למזמינים מה יהיה בשנה הבאה, הם מנתקים מגע. אי-אפשר לחיות באי-ודאות, הם מחפשים אלטרנטיבה במדינות אחרות. כל שינוי מקום דורש תקופת הסתגלות לצמח, עד שיימצאו התנאים האקלימיים והסביבתיים המתאימים. בעלי חזק, אבל אני בוכה, פשוט בוכה. היו כאן מעט נציגי ציבור, חלקם מרקע חקלאי בעצמם, ראית כמה הם מתפעלים ממה שיש כאן, צריך לראות בעיניים... אך לא היו להם תשובות מספקות בשבילנו. הסבל הוא אישי שלנו, הנזק הכלכלי והתדמיתי יהיה למדינה כולה. יגידו זו מדינה לא יציבה, אי-אפשר לסמוך עליה.

תושבת גני טל

לבעלי מפעל גדול, הוא מעסיק היום כמאה פועלים. לו קשה הצד הכלכלי, הוא נפגע מאוד מהאינתיפאדה. יש פועלים ערבים, והם לא מגיעים, וזה משבש. האי-ודאות מבחינה כלכלית הורגת אותו. האי-ודאות מבחינה כלכלית הרבה יותר קשה מהמצב הביטחוני. בעלי הרבה פעמים אומר: די, שכבר יחליטו. זה משפיע על ההזמנות. הפיצוי שיקבל עבור המבנה כפי שהוא היום אינו מאפשר לבנות מפעל בסדר גודל דומה, וגם עלות הפועלים תגדל. מאז ההודעה על הפינוי האפשרי הופסקו ההזמנות לשנה הבאה, והמצב הולך ומתדרדר.

תושבת נווה דקלים

קושי לתכנן את העתיד

אני מנסה לחשוב, נניח שתהיה התנתקות, איך אני מכין את עצמי כבעל משפחה, כראש משפחה, מתוך אחריות לאשתי ולילדי? אני חושב, מה אני יכול לעשות? אני לא יכול להכין כלום, אין לי כסף לקנות עוד בית, אין לי עבודה במקום אחר, הכול תלוש לגמרי, אין כאן בסיס הגיוני שאפשר לפעול לפיו, לעשות משהו.

תושב נווה דקלים

קשרים חברתיים-קהילתיים

הקשרים הקהילתיים החזקים מוזכרים בכל הראיונות ביישובים, בלי קשר למאפיינים הדמוגרפיים, התרבותיים או למאפייני היישוב. החברות והאחוה בין התושבים לאורך

השנים הרבות של חיים יחד, חיים בתוך סכנה של פעילויות טרור בסביבת המגורים, של אָבֵדן ואי-ודאות לגבי העתיד – כל אלה חיזקו את הקשרים החברתיים וגיבשו את הקהילות. אי-היכולת לדמיין חיים ללא הקהילה, מחד גיסא, והחרדות מפני העתיד הלא ברור, מאידך גיסא, יצרו אצל התושבים ציפייה להמשיך ולהתגורר יחד כקהילה גם לאחר הפינוי. בכך מבקשים התושבים לעצמם סביבה חברתית מוכרת ותומכת בעתיד, שתקל את ההתמודדות עם הבעיות הקשות. מיקומם מחדש של כל היישובים כגוש אחד תקל גם היא על הסתגלותם, תחסוך התלבטות לגבי מקום המגורים העתידי ותמנע עימותים בתוך המשפחה, בקהילה ובין הקהילות.

להלן כמה דוגמאות של דברים שאמרו מרואיינים בנושאים של קשרים חברתיים-קהילתיים:

תמיכה ועזרה הדדית

מה שמחזיק אותי זה הביחד שלנו, החברה בגוש. אין ולא יהיה דבר כזה, אני אומר את זה מתוך הרגשה של נחת אדירה, וגם דאגה שלא יהיה לנו דבר כזה אם יפרקו את מה שיש.

תושב נווה דקלים

הקשרים החברתיים כאן מדהימים. אנו כמו משפחה אחת גדולה, כולם בשמחות ובעצב תומכים ועוזרים. המצב הביטחוני בשנים האחרונות קשר בינינו וחיזק אותנו עוד יותר. גם הדיבורים על ההתנתקות בסופו של דבר מאחדים אותנו כי אנו מנסים לנחם ולהתנחם אחד אצל השני.

תושבת רפיח ים

היישוב הזה חווה פיגוע, בת המקום נרצחה יחד עם החבר שלה, ממש כאן ליד הבית שלנו. אני ובעלי נפצענו. הפיגוע הזה בסופו של דבר מאוד איחד וחיזק את הקהילה, גם במובן של הזיכרון הקולקטיבי. המשפחה של הנרצחים עזבה את היישוב לאשקלון, משרד הביטחון מימן להם שם בית גדול. אחרי עשרה חודשים הם חזרו לכאן. הגעגועים לקהילה גברו על הכול. הבדידות הייתה קשה מאוד עבורם.

תושבת אלי סיני

אתה צריך להיות כאן כמה ימים כדי להבין את מערכות היחסים פה. זה כמו משפחה, לטוב ולרע, גם במשפחות יש חיכוכים. יש כאן חברים מילדות, הנה יש ילד נכה, הילדים מילדות סוחבים אותו אתם לכל מקום. הם מטיילים אתו כל הזמן, אלה החברים שלו. וזה כמו משפחה. האָבֵדן הגדול ביותר הוא אָבֵדן הקהילה. אָבֵדן המקום הוא אָבֵדן הקהילה.

תושב אלי סיני

אני לא יודעת אם יש אחווה כל כך חזקה כמו בגוש. למשל, בשבוע שעבר תושב עצמונה שלח עציץ לכל אחד מהתושבים בגוש קטיף וצירף אליו שיר לחיזוק 'כולנו באותה סירה'!! התחושה

של הביחד. אנו נהנים מהנוף, ומהנוף האנושי, הרבה שיתוף פעולה, טוב לנו פה וקשה לחשוב שנעזוב. זה החברה כחברה, אין מקום שנמצא את אותו מרקם חברתי.

תושב נווה דקלים

יש פה אווירה כזאת שכולם ביחד, אם זה מסיבות משפחתיות, בר-מצווה או ברית, או מסיבת חתונה של ילדים, של חברים. ואם זה אָבל... האסון שלי, שבתי נהרגה, כל היישוב חווה אותו... כל היישוב.

תושב אלי סיני

אנו מתעסקים כעת בחיזוק החוסן הפנימי. אנו עוסקים בצרכים של הקהילה בבנייה ולא בהחלשה. כך לפחות אני אוכל להגיד שעשיתי מה שעשיתי. לא בתמרות עשן, לא באלימות, אלא בעזרת החוסן הקהילתי אנשים לא יישרו.

תושב גני טל

דילמות הנוגעות למקום היישוב החלופי

אני לא מאמינה כרגע שבאמת תהיה התנתקות. כשאני חושבת על זה באופן מעשי, אני חושבת איך זה שאני פתאום אתחיל לארוז את הבית. להתחיל את הכול מההתחלה. איך אני אתחיל לחפש את החברים שלי. זה מפחיד אותי להתחיל מההתחלה. אני מהטיפוסים שלוקח לי זמן למצוא לי חברים טובים... כאן כל החברים שלי.

תושבת נווה דקלים

בקרב הציבור הדתי שגר כאן התגבשה קהילה. אנו מכירים אחד את השני, מתפללים יחד תקופה של 14 שנה. היום הממשלה זורקת אותנו, לך תחפש לך קהילה חדשה, אווירה חדשה, חברותא חדשה, ציבור מתפללים חדש. גם לחילוניים יש בעיה. אתה יושב פה 16 שנה, צריך לחפש חברה חדשה, והילדים, תנתק אותם? אני קשור מאוד לקהילה עצמה. יש פה יחסים חברתיים כאלה שאפשר גם לריב ואחר כך לשבת יחד לכוס קפה. כאן זה כמו משפחה אחת גדולה, הגעת לכניסה של היישוב אז הגעת הביתה. יקחו לי את היישוב, זה כמו שיקחו לי בן, זה חלק מגופי.

תושב ניסנית

חשוב להעביר את כולם ביחד. היום אנשים לא יודעים איך ישפיע עליהם הפינוי, עד שזה יקרה. התחושה של תמיכה חברתית הכי עוזרת לשרוד.

תושב גדיד

אם שרון אכפת לו מהעם ויש לו קצת רחמים כלפי אנשים שהוא שימש להם כאבא, החסד היחיד שיכול לעשות להם זה לקחת אותם ביחד.

תושבת גני טל

מעדיפים לעבור כגוש... שיפנו את כולנו יחד ושלא נהיה זרוקים ומפוזרים בכל הארץ. שיהיה הכול מסודר, שיכינו לנו יישוב דומה למה שהיה.

תושבת גני טל

מצוקות פסיכולוגיות

המחשבה על העקירה והגירוש מביתם ומסביבתם בניגוד לרצונם גורמת למתיישרים רבים חרדות ומצוקה נפשית. דיכאונות, אירועי לב, סיוטים בלילה ונדודי שינה מאפיינים תושבים ביישובים שונים – בעיקר מי שאמונתו הדתית אינה חזקה במיוחד, ומי שעלול לאבד את פרנסתו בעקבות ההתנתקות. האוכלוסייה המבוגרת חוששת לעזוב מקום מוכר וסדר-יום קבוע, צופה קושי פיזי במעבר מהדירה, בארגון הדירה מחדש ובהסתגלות לסביבה החדשה. למחשבה על דיור זמני, או על מגורים בסביבה ללא פיתוח, ללא תשתיות מתאימות, מתלווים חרדות ונדודי שינה. הילדים סובלים אף הם מחרדות קשות. המתח מהמצב הביטחוני הגביר את הרגישות ואת הצורך של הילדים להרגיש מוגנים בסביבה מוכרת ותומכת. ההתנתקות הצפויה גורמת סבל במיוחד למשפחות השכולות – ההכרח להעתיק את הקברים, להיפרד ממקום מלא זיכרונות, מאתרי הנצחה. יתר על כן – חוק פינוי-פיצוי גרם לתושבים שבחרו בדרך חיים זאת למען עם ישראל והמדינה, להרגיש נבגדים ומושפלים, להרגיש שמזלזלים בהם ובמפעל חייהם.

להלן כמה דוגמאות של דברים שאמרו מרואיינים בנושאים של תפיסת מצוקות פסיכולוגיות:

מחיקת זיכרונות ומפעלי הנצחה

הבן שלי נהרג בשביל המדינה ועכשיו המדינה רוצה לחלל את הקבר שלו. התוצאה היא פגיעה נפשית נוספת בנו. קיבלנו לא מזמן הלוואה ממשרד הביטחון לשפץ את הבית שלנו. כמשרד ממשלתי הם היו צריכים להגיד לנו שלא כדאי לשפץ, שחבל על ההשקעה, כי נפונה. אף אחד לא אמר את זה. כל הזיכרונות שלנו מהבן נמצאים כאן. אם ימחקו את המקום ימחקו לנו הזיכרונות. במה ניאחז? גם כל ההנצחות שעשינו לבן שלנו קשורות למקום: בנינו מועדון נוער לזכרו, בחנוכה יש מירוצ לזכרו, בחול המועד סוכות כל המושב עושה טיול לזכרו. אם יפזרו אותנו, לא יתקיימו כל ההנצחות האלו. זה מדיר שינה מעינינו. אחת הדרכים שהורים מתמודדים עם השכול זה דרך ההנצחות.

תושב נצר חזני

אבא של לירון ז"ל מגיע בכל יום שישי לגלעד שליד הבית שלנו ומדליק נרות, בדיוק במקום שהיא נרצחה. פעם בשנה כל היישוב מתאסף כדי לציין את מותה. אלה הדברים שמנציחים את

לירון, בשבילו ובשבילנו. אם לא יהיה אלי סיני, לא יהיה איך להנציח את לירון. לא יהיה לאן לקחת את הגלעד הזה. בשבילנו זה הרבה יותר ממצבה.

תושבת אלי סיני

הדיבור הזה על הוצאת הקברים מעצים אצל כל אחת מהמשפחות את הכאב, נותן להם יותר קושי לעזוב את המקום ולהתמודד עם השכול. רובם הרי נרצחו או נהרגו כאן בגוש. הם יושבים שבעה כל הזמן. אנו החברים תומכים ועוזרים, אנחנו מבינים אותם, יודעים למשל שבחתונות הם אף פעם לא יקומו לרקוד. משהו מבחוץ לא ידע את זה, זה קוד פנימי שלנו. הכאב שלהם פשוט שובר אותנו, הרי המתים שלהם הם החברים של הילדים שלנו, הם הולכים לכל האזכרות, חוגגים עם ההורים השכולים את ימי ההולדת של בניהם המתים. מבקרים אותם בשבתות... ומה יהיה אם יפזרו את המשפחות? מי יתמוך בהן ומה יעשו ילדינו? יתרוצצו בין בתי הקברות, יבקרו את המשפחות השכולות במקומות שונים בארץ?

תושבת נווה דקלים

נסעתי למקום שגדלתי בו עם חבר. אני אומר לו בוא נעשה סיבוב, אני חוזר למקומות המוכרים של הילדות, זה עדיין קיים. אתה הולך, אתה רואה איפה נולדת, איפה היית. פה זה יימחק. זה לקחת מהילדים שלי ולמחוק להם הכול מהדירות האלה, למחוק להם כאילו זה לא קיים. זה נכון גם למי שעולה ארצה, נגיד מארצות ערב. הילדות היום לא קיימת. יש הבדל אם אתה עושה את זה מתוך בחירה או לא מתוך בחירה. כשאתה לא עושה את זה מתוך בחירה, כל המנגנונים הפסיכולוגיים שלך עובדים אחרת. כשאתה לא עושה את זה מתוך בחירה, זה אחרת לגמרי.

תושב אלי סיני

אני לא דואג באופן אישי. אני מאוד כואב. דאגות ובעיות אני יודע לפתור, לבכות אני לא יודע. יש לי עצבות על מה שבנינו ועשינו, שזה לא יישאר... ממספר קרוונים על חולות ליישוב פורח.

תושב מורג

חרדות ומצבי דיכאון

אני בן 68, ניצול שואה, רק תגידי לי היכן אניח את הראש שלי מחר. כעת יש לי סדר יום קבוע. יש שיעורים, יש חברים. בגיל שלנו, לעבור לדיור זמני לשנתיים-שלוש ואז שוב לעבור... איך זה נראה? אנחנו עייפים, היינו רוצים דיור מוגן. אבל אף אחד לא חושב עלינו. המילה 'מתנחל' מתחברת עם צעירים על הגבעות. גם אנחנו מתנחלים.

תושב נווה דקלים

הייתי חלוצה, כשהייתי צעירה, ושוב פעם כשהגענו לגוש קטיף. אז, הכול היה מסביב רק דיונות וחולות. אני את שלי כבר עשיתי, אנו כבר לא צעירים ולא מוכנים שוב להיות חלוצים. מצד שני התרגלנו לתושבי הגוש, זה המקום שלנו יחד איתם. אז יש פה פרדוקס, ואף אחד לא נותן פתרון לבעיה שלנו. אני מאוד במתח מזה, אני לא מצליחה להתרכז בשום דבר, אני מאוד כועסת.

תושבת נווה דקלים

החודש היה לי אירוע לב בגלל כל המצב, אני לא עומדת בחוסר הוודאות הזאת. כל התקופה של האינפידה היינו בפחד ולחץ אדיר. היו כאן המון תקריות. בארבע לפנות בוקר. היינו נכנסים לחדרים המוגנים. כל התקופה ישנתי עם עין אחת פתוחה ואחת עצומה. עכשיו שקט וישנים, אין פחד. אבל הפחד עכשיו הרבה יותר גדול. אז, לא הייתי חולה, היום אני חולה. חוסר הוודאות, כל השיגעון הזה לעזוב הכול, עצם זה שאנו לא יודעים לאן נלך, מה יהיה מחר, זה מצב מאוד קשה, הראש לא מפסיק לעבוד. אם יפזרו אותנו, זאת תהיה התאבדות.

תושבת רפיח ים

שלפחות יתייחסו אלינו כאל אנשים שחיו פה והיו להם מלא חרדות. אני אישית לא נרדם בלילה. לקחתי כדורים נגד חרדות בגלל המצב הביטחוני. כשמדברים על פינאי, החרדות רק גוברות. איפה אני אמצא דירה, אין לי כוח לעבור. מי יהיו השכנים שלי. איפה כל מה שהשקעתי. זה מלווה בהרבה חרדות. אני חרד מזה שאני אלך לעיר אחרת ומוצא את עצמי בשכונה שלא מתאימה לי או בשכן שלא מתאים לי. זה גם כן חלק מהחרדות. אני כרגע נמצא פה, טוב לי, יש לי שכנים טובים, משפחה טובה פה. מה אני צריך את כל זה. אני רוצה להישאר פה.

תושב ניסנית

הילד שלי עוד לא למד להתמודד עם הפחדים מהמצב הביטחוני, והנה עכשיו יוצרים אצלו פחדים חדשים, שייאלץ להיפרד מהחברים לכיתה.

תושב נווה דקלים

יש אנשים במצבים קשים מאוד, כולל התופעות הפסיכולוגיות שאת יכולה לתאר לעצמך. לילדים יש בלילה חרדות עמוקות. פחדים מפני הפינאי. איבוד שליטה. יש ילדים שיש להם רגסיות קשות מאוד, יש שמגמגמים. אין ילד שלא יודע בדיוק מה קורה. ילדים מגיבים, הילדים נלחמים על הבית שלהם. רק מי שחי פה, רואה מה עובר על האנשים. זה פשוט נורא ואיום. חלק מהאנשים כאן הם מפוני ימית, זה היה טראומה, תראי מה זה עשה להם.

תושב אלי סיני

אני לא מצליח להפעיל את עצמי היום. פעם חייכתי 24 שעות. פעם היה משהו מצחיק, התפקעתי מצחוק. היום אין לי את זה. עובר פה משהו, קשה לי להגדיר את זה. הלכתי לרופאה. אמרתי לה: לא טוב לי. הרופאה נתנה לי מרשם בזמן האחרון, לפעמים אני הולך לישון בשעה שבע בערב. אף פעם לא היה לי דבר כזה... יש לי תוכים וכלב, לפעמים אין לי חשק לתת להם לאכול. אני יושב מולם, יושב בחוץ, אני רוצה שמישהו מהמשלה יבוא ויגיד, למה מהתחלה אמרו לנו לבוא לכאן? למה אנשים נהרגו פה? למה לפני כן לא אמרו לנו: מסוכן כאן אל תלכו? אני חזק מבחוק, אבל מבפנים אני נקרע. כל אחד כאן בנה את הבית במאמצים שלו. כל אחד הקים בית במו ידיו, ועד היום אני לא מוצא שום סיבה שיסבירו את המניעים של ההתנתקות. אולי יש בעיה שאנו כאזרחים לא יודעים, אולי המדינה נחלשה. שינסו להסביר לי למה עוקרים אותי. אולי כך יהיה יותר קל, אולי המדינה במצוקה ולא אנחנו.

תושב רפיח ים

רגשי השפלה ובגידה

מתייחסים אלינו כאילו היינו פושעים. יש אי-ודאות גדולה, מצב קשה, התקפי לב לאנשים, שרק לא יעשו שטויות.

תושב בדולח

אנו מרגישים שזורקים אותנו. זה לא נעשה מתוך דאגה, העיקר להיפטר מאתנו. פתאום אנו לא שווים.

תושבת ניסנית

אני מרגיש מבזזה ומושפל. אני מרגיש שמישהו נתן לי סטירת לחי, שאחרי ההתאקלמות מבחינה חברתית, מבחינת איכות חיים, קשה להיפרד ממה שהצלחנו לעשות במשך 15 השנים האלה, המלאות בהמון תוכן. העובדה שאנו באמת הרגשנו שההימצאות שלנו כאן חשובה, ששימשנו כחומת מגן. אחרי יותר מ-4 שנים שעמדו פה בגבורה ונחישות, זה עוול נורא לגרש אנשים מביתם. את שומעת היום אגודות של צער בעלי חיים שנלחמים על הזכויות שלהם [של החיות], ואת שומעת איך להגן על הערבים. אבל אותנו פשוט זורקים, פוצעים אותנו ופוגעים בנו ובנפש של ילדינו בלי שום חשבון.

תושבת נווה דקלים

אנשים מרגישים בגידה נורא גדולה, ואכזבה נורא גדולה, ושבר נורא גדול, כי בילינו כאן את רוב חיינו, התמודדנו ביחד נגד הטרור. וכעת מתנהגים אלינו בצורה מאוד לא הוגנת. אנו שואלים את עצמנו: איפה אנשי השמאל שכל הזמן שומרים על זכויות האזרחים? עושים לנו עוול נוראי, אי-צדק משווע. אנו הצבענו לשרון, והוא גנב את דעתנו. אין מחילה לדבר כזה. היו צריכים לבוא ולדבר אתנו, להסביר לנו את כל המהלך, להגיד איך זה יתבצע מהבחינה המעשית. אבל אף אחד לא דיבר, ואנו ניזונים מהתקשורת. אני ממש פגועה, כמו ילד קטן שפגוע ממה שעשו לו. פעם אמרתי שביום הפינוי אני לא רוצה להיות שם. היום אני לא ארים יד, אבל אני אהיה שם. זה בגלל הכעס שמצטבר. זה מה שקורה כשלוחצים אותך.

תושבת גני טל

בעצם המדינה שכחה שהיא מתעסקת עם אזרחים טובים שהם נתנו והעניקו למדינה. את זה שכחו. מרגישה שיש הרבה שנאה כלפי האנשים ביש"ע – חוסר אמפתיה... הכעס עלינו לא מוצדק. על מה כועסים עלינו? עכשיו אנו הלא-בסדר. אסור לנו להגיד שכואב. זה לא הגיוני בכלל.

תושבת בדולח

פחדים וסיוטי לילה

חלמתי שאני מסתובב בלילה ליד הבית ופתאום רואה שהבית איננו. אני הולך לאשתי ושואל אותה איפה הבית שלנו? אני ממשיך להסתובב ומגיע לבית העלמין, שם אני מחפש את הקבר של הכלה שלי שנהרגה וגם לא מוצא אותה. וכך התעוררתי מתוך בהלה.

תושב גני טל

יש חלום שכל הזמן חוזר אצלי בזמן האחרון: מגיעה שיירה של אוטובוסים ומשאיות וכולם עולים ואני נשאר במקום לבד, כולם נוסעים ואני מנופף להם לשלום ואני עומד ובוכה ואני נשאר לבד.

תושב נווה דקלים

אני מתעורר באמצע הלילה מתוך בהלה, הפה יבש, אני צועק לאשתי שתביא לי לשתות... חלמתי חלום שבגלל המצב שאנו נמצאים בו, ראש הממשלה בא לדבר עם המועצה. הוא כינס אותנו, ואנו יושבים מסביב לשולחן. הוא עומד מאחורי סטנד ומסביר לנו שכל מה שהוא עושה זה בשבילנו, מתוך דאגה לנו. ואני רואה פתאום שהוא מוחה דמעה בעין. אני קם וצועק לו: בשביל מה צריך לעשות את כל זה? אמרתי לו שלא יעקרו אותנו מהבית שלנו. ואז כל הקהל התחיל לבכות, וגם אני, ואז התעוררתי והפה היה יבש.

תושב נווה דקלים

חלמתי שהחיילים מגיעים אלי הביתה, הם מרימים אותי ומוציאים אותי מהבית, שמים אותי על משאית והיא מורידה אותי בכיסופים. איך שהגענו לכיסופים אמרתי לחייל: בבקשה, שכחתי לפרק את המזגנים בבית, תעשה לי טובה, תחזיר אותי הביתה. והתווכחתי אִתו, התחננתי שייתן לי להיכנס בחזרה לגוש כדי לפרק את המזגנים, והוא לא הסכים. אמרתי לו: תעשה לי טובה, אני תוך חצי שעה חוזר, והוא לא הסכים. הרגשתי לא נעים, אני מתחנן ובוכה והוא אומר לי אין לך שום סיכוי יותר לחזור בחזרה, זהו!!! התעוררתי רועד כולי.

תושב רפיח ים

ניסיתי בחלום לדמיין שאני באשקלון ולא יכול לחזור לאלי סיני, זה פשוט זעזע אותי. תארי לך שאדם יקר הולך לעולמו, תנסי לדמיין מה חסר לך באדם הזה. אז אותו דבר על יישוב. אמר לי חבר, כל לילה הוא חלם חלום שהוא הולך למכולת של שוסטר, קונה את הדברים וחוזר בשבילים הביתה, וזה חוזר על עצמו כל הזמן. את האבדן הזה אנשים ירגישו בכל מקום, כמו אדם שקטעו לו את היד.

תושב אלי סיני

הילדה שלי קמה בלילה תוך בכי נוראי. היא חלמה חלום שבא איש ולוקח אותה מהבית שלנו, למרות שהיא צועקת, הוא לוקח אותה מאמא שלה ומעביר אותה לבית אחר. הסברנו לה שהפתרון של החלום זה ששרון בא ולוקח את כל היישוב ומעביר אותו למקום אחר. לאחר שהבינה שלא יפרידו אותה מאמא שלה, היא נרגעה.

תושבת נווה דקלים

סיכום

מבחינות רבות, תגובותם של המתיישבים לאפשרות פינויים אינה שונה מתגובותיהם הצפויות של מפונים אחרים בעולם ובארץ במצבים כאלה: א. הצער על עזיבת המקום שאליו נקשרו,¹² ב. החשש מהפסד מקור הפרנסה, ג. הרצון לשמר את הקהילה, ד. החרדה מפני העתיד במקום החדש. התמודדות אופיינית במקרים כאלו היא הכחשת אפשרות הפינוי מכול וכול (קליאוט ואלבק, 1996, ואחרים). עם זאת, המקרה של תושבי חבל עזה שונה בשני מישורים עיקריים: במישור הדתי והאידאולוגי ובמישור הקהילתי. כדי לצמצם את נזקי הפינוי יש להתייחס לכל ארבעת הגורמים שנמנו כאן.

כאמור, במישור האידאולוגי, ההתנתקות ממקום מושבם בחבל עזה היא משבר קשה מאוד לרוב המתיישבים, שראו עצמם כחלוצים מטעם המדינה התורמים לפיתוח האזור. המתיישבים נענו לקריאותיהן של ממשלות ישראל והיו בטוחים שהקמת היישובים בחבל עזה מקובלת על רוב הציבור בארץ. הקשר למקום הלך והתחזק עם השנים, וגם רבים מאלה שלא הגיעו ממניעים אידאליסטיים, הפנימו עם הזמן את האידאולוגיה של ההיאחזות בקרקע. אצל המתיישבים הדתיים, אידאולוגיה זו הייתה שלובה באמונתם הדתית. מיעוט הנפגעים מאז פרוץ האינתיפאדה רק חיזק את אמונתם. כיום, רבים מהם עדיין מכחישים או מדחיקים את האפשרות שהפינוי אכן יתבצע ומאמינים שיקרה נס והפינוי יתבטל. נטישת חבל עזה היא עבורם בעיה מצפונית ואמונית, וקשה לחזות את גודל המשבר אם הפינוי ימומש. גם ההרגשה שנבגדו על ידי הממשלה וחלק מהציבור, אשר בעידודם התיישבו בחבל עזה, עלולה ליצור משבר חזק, במיוחד בקרב בני הנוער. מאחר שאין מענה מספק לבעייתם המצפונית-ערכית של המתיישבים, הדרך למתן את רגשותיהם הקשים כלפי הממסד היא הדגשת הישגיהם, הערכה למפעל חייהם ונכונות להיטיב עמם בעת יישובם מחדש.

¹⁵ על הקשר למקום של תושבי חבל עזה ראו: Billig, M. 2005

במישור הכלכלי, יש תושבים שהפגיעה הכלכלית בהם כבר נעשתה, אף כי חלקם עדיין מתביישים להודות בכך. רוב האוכלוסייה נמנית עם המעמד הבינוני, וחלק מהחלקאים והעצמאים שהצליחו מאוד מהבחינה הכלכלית, חוששים שתכנית ההתנתקות תמוטט את פרנסתם, ושאינן סיכוי שיצליחו בעתיד לקיים את רמת החיים שהורגלו בה. ביום אחד הם צפויים לאבד את פרנסתם ואת ביתם. בחלק מהמקרים המשבר הכלכלי כבר החל כי הופסקו ההזמנות לשנה הבאה מלקוחות בחו"ל ובארץ. הדירות המתוכננות עבור המפונים יהיו קטנות בהרבה מאלו שבהן חיו בשנים האחרונות ולא יכילו את כל מיטלטליהם. הילדים יאלצו ככל הנראה לחלוק חדרים עם אחיהם, ומאחר שמדובר במשפחות ברוכות-ילדים, הדבר אינו פשוט. אין להתפלא אם אנשים שממייטים עליהם שינוי לרעה באורחות חייהם בניגוד לרצונם, יגיעו לכלל ייאוש ודיכאון. לכן רצוי לתכנן את תהליך הפינוי כך שרצף פרנסתם ורמת חייהם של המתביישים יישמרו ככל האפשר, כפי שיפורט להלן.

במישור החברתי והקהילתי, מתייבשי חבל עזה קשורים ותלויים זה בזה בין ובתוך הקהילות, שלכל אחת אופי וזהות ייחודיים. התמיכה ההדדית בתוך הקהילות וביניהן אפשרה לתושבי חבל עזה להתמודד עם המצב הביטחוני הקשה תקופה ארוכה. גם התכנון הפיזי של יישובים המשיקים זה לזה ונשענים זה על זה מבחינה כלכלית, מבחינת השימוש בשירותים משותפים ומבחינת קשרי משפחה וקשרים חברתיים – תרם רבות לגיבושם החברתי. גם לריחוק הגאוגרפי ממקומות יישוב אחרים ולבידוד שנוצר בעקבות המצב הביטחוני, שצמצם מאוד ביקורי אורחים, תפקיד נכבד בחיזוק התלות והעזרה ההדדית בין המתביישים. המחשבה על פירוק מאולץ של הקהילות יוצרת כבר עכשיו לחצים פסיכולוגיים וחרדות, שמן הסתם יגברו בעתיד. לכן חשוב לשמר את הקהילות השונות של המתביישים לאחר הפינוי המתוכנן ועד ליישובם מחדש במקומם הקבוע. הלכידות והתמיכה ההדדית יסייעו למבוגרים ולילדים להתמודד עם המצב החדש יותר מכל דבר אחר.

במישור הפסיכולוגי, המצוקות הנפשיות בשלב זה באות לידי ביטוי בעיקר בקרב האוכלוסייה החלשה יחסית: משפחות שכולות, מעוטי-יכולת, מבוגרים וחלקאים שאין בכוחם להקים משק מחדש. בשעת הפינוי ולאחריו, סביר להניח שמצוקות נפשיות יתגלו אצל רוב המפונים, לרבות ילדים. יש לזכור שחלק מהמבוגרים והילדים עדיין מתמודדים עם טראומות של שכול ופגיעות וכן עם חרדות מפיגועי טרור שחוו בשנים האחרונות. הליווי הפסיכולוגי שיידרש בכל מקרה, ימתן את המשבר, בתנאי שיהיה מאורגן ונגיש די הצורך ובתנאי שיימשך לאורך זמן גם לאחר הפינוי.

עד לאישורם הסופי של תכנית ההתנתקות וחוק פינוי-פיצוי על ידי הממשלה והכנסת, עשו מתיישבי חבל עזה כל מאמץ ציבורי דמוקרטי למנוע את האישור. הפעילות האינטנסיבית בהנהגת מטה המאבק ליכדה עוד יותר את הקהילות כגוף שפועל למען מטרה משותפת. המתיישבים השכילו להבין שהלכידות היא עיקר הכוח במאבקם עם הממסד והיא חשובה גם לשמירת ה"שפיות". ככל שהצטנן יחסם של הממסד והתקשורת אל המתיישבים, גברה הלכידות בקרבם, וככל שרבו ההצעות לפצל ביניהם, גברה נחישותם להישאר יחד.

מנקודת מבטם של המתיישבים, לא היה סביר לצפות שכל עוד קיימת תקווה שההתנתקות לא תאושר, הם יסכימו לנהל משא ומתן עם נציגי הממשלה על המקום והאופן ליישובם מחדש. אין להסיק מכך שלמתיישבים לא חשוב להיכן יועברו ושאין להם העדפות. חוק פינוי-פיצוי כפי שהוצע בתחילה, גרם למתיישבים הרגשה קשה שמזלזלים בהם, במפעל חייהם ובזכויותיהם הבסיסיות כאזרחי מדינה שומרי חוק. הם ציפו שהממסד יגבש תכנית מסודרת שתתחשב בצורכיהם ותיטיב עמם מבחינה כלכלית וחברתית, גם בלי שיהיה עליהם להיאבק לשם כך. כשנכזבה תוחלתם, גבר חוסר האמון שלהם כלפי הממסד.

עיקר מאמצי הממסד התרכזו בהבטחת הצלחתו של הפינוי ולא בתכנון היום שאחרי. ואכן, הגופים שהחלו לפעול עוד לפני שהתקבלה ההחלטה הסופית על הפינוי היו גורמי הביטחון השונים. התקשורת דיווחה על ההכנות מתוך נימה עוינת וכוחניות, והמתיישבים הגיבו באופן דומה. ההתייחסות הייתה כאל "מבצע צבאי" ולקראת מלחמה אידאולוגית בין הפלגים השונים בעם.

לאחר אישור התכנית בממשלה ובכנסת נוצרו מגעים, אמנם לא-פורמליים ובלית ברירה, בין נציגי המתיישבים לבין נציגי הממשלה וגם עם ראש הממשלה עצמו, כדי להגיע להסכמות ביחס ליישוב מחדש ולפתרון הקבע. הניסיון להלחיץ את המתיישבים בכך שהמועד שנקבע לפינוי מתקרב והמאמץ לכפות עליהם החלטות גורליות תוך זמן קצר, כשעדיין אין בידם הנתונים להכריע לכאן ולכאן, יצרו אצל המתיישבים הרגשה כבדה שפוגעים בזכויותיהם כבני אדם ושהפגיעה היא דווקא מצד אלו שמגדירים עצמם כלוחמי זכויות מובהקים. המתיישבים ציפו שהממסד יקציב להם זמן סביר להתארגנות מרגע שהכרה במציאותו של הפינוי החלה לחלחל בקרבם.

בנסיבות הקיימות יש בקרב תושבי חבל עזה עניין רב להתיישב מחדש באזור גאוגרפי אחד, באתר חלופי דומה ככל האפשר מבחינה גאוגרפית לאזור ההתיישבות בחבל עזה. בהקמתם של היישובים במקומם החדש, מבקשים המתיישבים לשמר את הקהילות

השונות ולתת מענה לצורכיהן הייחודיים. הם מבקשים לשמר ככל האפשר את המבנה והאופי של היישובים הקודמים בחבל עזה. עם זאת, יש להניח שחלק קטן ממתיישבי החבל יעדיפו לפעול באופן פרטי להשגת פתרון מגורים במקומות אחרים משיקולי קרבה למקום עבודה או למשפחה, או מכל סיבה אחרת.

מחמת קוצר הזמן לא נערכה הממשלה כיאות לפינוי מסודר הכולל העמדת משאבים, תכנון ותיאום עם הרשות הפלסטינית ועם גורמים בינלאומיים נוספים. המתיישבים עצמם הדחיקו את תהליך הפינוי בתקווה שהמהלך לא יאושר בממשלה ובכנסת. כתוצאה מכך, שלושת החודשים עד לפינוי יצרו מסגרת זמן מצומצמת לתכנון נאות של היישוב החלופי ולהעמדת תשתיות מתאימות או העברת המפעל החקלאי ללא נזקים קשים.

מקורות

- וייסמן, ע' (1990). **הפינוי, סיפור עקירת היישובים בחבל ימית**, בית אל: ספריית בית אל.
- כץ, י' (1988). דיוני ועדת הסוכנות להעברת אוכלוסין 1937-1938: פרק בהכנות הסוכנות היהודית לביצוע החלוקה, **ציון, רבעון לחקר תולדות ישראל**, 53(2): 167-189.
- קליאוט, נ' וש' אלבק (1996). **סיני, אנטומיה של פרידה, מדיניות פינוי יישובים ופינוי מפונים מחצי האי סיני**, תל אביב: משרד הביטחון.
- רובינשטיין, ד' (1990). **חיבוק התאנה: זכות השיבה של פלסטינים**, ירושלים: כתר.
- שלג, י' (2003). המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים בישראל, **נייר עמדה** 42, ירושלים: המכון לדמוקרטיה.

- Billig, M. (2005). Is my home my castle? Place attachment, risk perception and religious faith, *Environment and Behavior* (In press), 18 pages.
- Hansen, A. & Smith, A.O. (eds.) (1982). *Involuntary Migration and Resettlement*, Boulder, Colorado: Westview Press.
- Mead, W.R. (1951). The cold farm in Finland: Resettlement of Finland's displaced farm, *Geographical Review*, 41: 529-543.
- Shechtman, J. B. (1963). *The Refugee in the World*, New York: A.S. Branes